בס"ד

יחידת הגבר – תושב"ע

5281

"לקט מצוות"

ספר החינוך

בס"ד

תוכן העניינים

ספר החינוך:

מצווה ט״ז – שלא לשבור עצם מן הפסח..... 2

מצווה ל״א – קידוש בשבת..... 5

מצווה ל״ג – כיבוד הורים.....8

מצווה ס״ו – מצוות הלוואה לעני..... 10

מצווה רכ״ח – שלא לעשוק..... 12

מצווה ר״ל – שלא נאחר שכר שכיר..... 15

מצווה רל״ט – מצוות תוכחה..... 19

מצווה רמ״ג – אהבת ישראל..... 21

מצווה רנ״ז – מצוות כיבוד חכמים..... 22

מצווה רצ״ו – מצוות קידוש השם..... 25

מצווה של״ח – שלא להונות אחד מישראל בדברים..... 31

מצווה תי״ט – מצוות תלמוד תורה..... 34

מצווה ת״כ – לקרות שמע פעמים ביום..... 38

מצווה תקכ״ט – שלא להשחית..... 42

מצווה תל״א – לאהוב את הגר..... 45

מצווה תל״ג – לעבוד את ה׳ יתברך בתפילה..... 48

מצווה תצ״ו – לא תסור (עד ״ובדין יטול מהם תשלומיו״ ובהמשך ״ונוהגת מצווה זו״ עד הסוף) **..... 54**

ספר המצוות לרמב״ם

מצוות עשה קנ״ג – מצוות קידוש החודש

הקדמה..... 59

מצוות קידוש החודש..... 61

מצוה טז - שלא לשבור עצם מן הפסח

המקור בתורה – חומש שמות פרק יב פס' מ"ו

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ׃ וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר לֹא יֹאכַל בּוֹ׃ בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ׃ כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃

הגדרת המצוה:

שלא לשבור עצם מכל עצמות הפסח, שנאמר ועצם לא תשברו בו.

טעם המצוה – לזכור ניסי מצרים

משרשי המצוה, לזכור ניסי מצרים, כמו שכתבנו באחרות. וגם זה גזעו מן השורש הנזכר, שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים. ועל כן בתחלת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים ועם קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה שעה. ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושין נקבע בנפשותינו הדבר לעולם.

שאלה – מדוע צריק מצוות רבות שהן "זכר ליציאת מצרים"?

ואל תחשוב בני לתפוש על דברי ולומר, ולמה זה יצוה אותנו השם יתברך לעשות כל אלה לזכרון אותו הנס, והלא בזכרון אחד יעלה הדבר במחשבתנו ולא ישכח מפי זרענו, כי לא מחכמה תתפשני על זה, ומחשבת הנער ישיאך לדבר כן.

תשובה – אחר הפעולות נמשכות הלבבות

ועתה בני אם בינה שמעה זאת, והטה אזנך ושמע, אלמדך להועיל בתורה ובמצוות. דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו. ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצות, אם אולי יעסק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו.

הוכחה מדברי חז"ל לתשובה

ועל כן אמרו חכמים זכרונם לברכה [מכות דף כ"ג ע"ב] רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, כדי להתפיס בהן כל מחשבותינו ולהיות בהן כל עסקינו, להטיב לנו באחריתנו, כי מתוך הפעולות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עד. ורמזו זכרונם לברכה על זה באמרם [מנחות דף מ"ג ע"ב] כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפלין בראשו מובטח לו שלא יחטא, לפי שאלו מצות תמידיות ונפעל בהן תמיד.

מוסר השכל שיש לכל אדם ללמוד מהמצוה

לכן אתה, ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקיך כי אחריהם תמשך ואתה לא תמשכם. ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת א-להים, מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות, להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות, וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם אשמות וחטאות, הלא גם לי לבב כמוהם, קטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם. אל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם, ואתה את נפשך תציל. ואחר דעתך זה אל יקשה עליך מעתה ריבוי המצוות בענין זכירת ניסי מצרים, שהן עמוד גדול בתורתנו, כי ברבות עסקינו בהם נתפעל אל הדבר, כמו שאמרנו.

דיני המצוה

דיני המצוה, כגון שובר עצם ממנו אפילו אחר זמן אכילתו, ודין אם יש כזית בשר עליו מה דינו, (ב) ודין הסחוסים וגידים הרכים שסופן להתקשות, ויתר פרטיה, מבוארים בפסחים [דף פ"ד ע"א ואילך].

ונוהגת בזכרים ונקבות, בזמן הבית.

ועובר עליה ושבר עצם בפסח טהור[1], לוקה.

שאלות חזרה על מצווה ט"ז

1. כתוב מהי הגדרת המצוה.
2. ***לא יאות לעשות ככה כי אם לעניי העם הרעבים*** – הסבר מה "לא יאות לעשות ככה" ונמק מדוע לא יאות לעשות ככה?
3. ספר החינוך כותב שטעם הציווי לא לשבר עצם בקרבן הפסח הוא:

לזכור ניסי מצרים, כמו שכתבנו באחרות.

הסבר, כיצד מצוה זו מהווה זכר ליציאת מצרים?

4. עיין שוב בשורש המצוה – מהי תכלית יציאת מצרים לפי דברי ספר החינוך?
5. ספר החינוך כותב:

דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו. ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב

א. הסבר במילותיך את הדברים.

ב. נסח בתימצות משפט המסכם את דברי ספר החינוך.

ג. הסבר כיצד עיקרון זה מתבטא אצל אדם צדיק ואצל אדם רשע.

6. מהי הסכנה ממנה צריך להיזהר כל צדיק?
7. חז"ל אומרים במסכת מכות: ***"רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות"***

מדוע נתן הקב"ה מצוות רבות לעם ישראל לפי ספר החינוך?

---

[1] פסח טהור = קרבן פסח טהור לעומת קרבן פסח טמא שאסור לאכול אותו וצריך לשרוף אותו כדין כל קרבן שנטמא (למשל אם אדם טמא נגע בקרבן הקרבן נטמא, או אם נפל על הקרבן שרץ טמא).

8. חז"ל אומרים במסכת מנחות: ***כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפלין בראשו מובטח לו שלא יחטא***

מדוע הקפדה על קיום מצוות אלו מבטיחות לאדם שלא יחטא?

9. ***ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת א-להים, מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשווקים וברחובות, להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות, וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם אשמות וחטאות***

א. מדוע אנשים חושבים, בטעות, שאין בעיה להתענג לעיתים בתענוגי אנשים?

ב. מהי הסכנה שבדברים אלו לפי ספר החינוך?

10. ***אל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם, ואתה את נפשך תציל***

מהי כוס התרעלה עליה מדבר ספר החינוך וכיצד ניתן להינצל ממנה?

11. ספר החינוך מכנה את המצוות שהן זכר ליציאת מצרים: ***עמוד גדול בתורתינו***

הסבר מדוע.

12. ספר החינוך מסכם ואומר שזה הגיוני שיש הרבה מצוות שהן "זכר ליציאת מצרים".

מדוע?

13. באיזה זמן נוהגת מצווה זו ומה דינו של מי ששבר עצם לאחר שכבר סיים לאכול את קרבן הפסח?

14. האם מצווה זו נוהגת בכל קרבן פסח? פרט!

מצוה לא - מצות קידוש שבת בדברים

המקור בתורה – שמות פר' כ' פס' ח'

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

הגדרת המצוה – לזכור את יום השבת בדיבור בכניסתו וביציאתו

לדבר דברים ביום שבת בהכנסתו וכן ביציאתו, שיהיה בהם זכר גדולת היום ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים שלפניו ואחריו, שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכר קדושה וגדולה. ובפירוש אמרו לנו חכמינו [פסחים דף ק"ו ע"א] שדברים אלה מצווים אנו לאומרן על היין, שכן בא הפירוש זכרהו על היין.

האופן בו מקיימים את המצוה – קידוש על היין

והענין הוא, שנותנין בכוס רביעית יין חי או מזוג, או יותר מרביעית[2] אבל לא פחות מזה, והמזיגה ידועה שהיא על חלק אחד של יין חי וטוב שלשה חלקי מים, ומברכין עליו קדוש שבת כמו שידוע הנוסח בין היהודים. וכן ביציאת שבת גם כן מברכין על היין לכבוד היום, ואותה ברכה של מוצאי שבת נקראת הבדלה.

טעם המצוה – לעורר את האדם ולחזק אמונתו בבריאת העולם על ידי הקב"ה

משרשי מצוה זו, כדי שנתעורר מתוך מעשה זה לזכור גדולת היום, <u>ונקבע בלבבינו אמונת חידוש העולם</u>, כי ששת ימים עשה השם וגו'.

מדוע קבעו חז"ל שקידוש יהיה דווקא על היין?

ועל כן נתחייבנו לעשות המעשה עם היין, לפי שטבע האדם מתעורר בו הרבה שהוא סועד ומשמח, וכבר אמרתי לך כי לפי התעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם[3]. ומזה השורש אמרו זכרונם לברכה בגמרא [פסחים דף ק"ו ע"ב] שאם הפת חביב על אדם יותר שיקדש על הפת[4]. כי אז מתעורר טבעו יותר למה שהוא תאב.

שאלה: מדוע אותר לקדש על לחם ואסור להבדיל במוצאי שבת על הלחם?

ואף על פי שביציאת היום לא אמרו כן אלא שחייבו להבדיל ביין על כל פנים, גם בזה צדקו. כי הם זכרונם לברכה, גם התורה השלמה, יבחרו לעולם ברוב, ובאמת כי רוב העולם יתאוו אל השתיה במוצאי שבת יותר מן האכילה, לפי שכבר קבעו סעודה גדולה ביום לכבוד השבת.

שאלה: מדוע צריך כמות של לפחות "רביעית" יין?

ואין צורך לתת טעם על חייבם אותנו שיהיה בכוס רביעית, דפחות מזה השיעור אינו ראוי ולא יתעורר לב האדם עליו. ואשר חייבונו בהדחת הכוס, ושלא לטעום כלום עד שיקדש, ושיקדש במקום סעודה[5], כל זה ענפי שורש ההתעוררות שאמרתי.

---

[2] רביעית – הכוונה לכמות של 1/4 לוג שזה לפי דעה אחת 87 גרם ולפי דעה שניה 150 גרם

[3] כפי שלמדנו במצווה ט"ז "אחר הפעולות נמשכות הלבבות"

[4] כפי שנפסק בשולחן ערוך חלק אורח חיים סימן רע"ג

[5] <u>הדחת הכוס</u>: הכוס עליה מקדשים צריכה להיות שטופה ואם כבר שתו ממנה צריך לשטוף שוב
<u>שלא לטעום כלום</u>: אסור לאכול או לשתות לפני הקידוש גם בערב וגם בבוקר ובמוצ"ש אסור לאכול לפני הבדלה אך מותר לשתות מים בלבד.

דיני המצוה

דיני המצוה, כגון נוסח הקידוש וההבדלה איזה הוא, ואיזה יין ראוי לקדש עליו ואי זה אינו ראוי, ואם מקדשין או מבדילין בשכר, והאוכל בערב שבת וקדש עליו שבת, או בשבת ויצא שבת, וכן נוסח קידוש ימים טובים והבדלתן, ודיני הברכה שאנו חייבין לברך על הנר במוצאי שבת ויום הכפורים, ודיני הברכה שאנו חייבים לברך על הבשמים במוצאי שבת, ואיזו בשמים הן הראוין לברך עליהן או שאינם ראויין, ויתר פרטיה, מבוארים בסוף פסחים [דף ק' ע"א ואילך] ובמקומות מברכות [דף מ"ג ע"א, נ"א ע"ב].

מדוע נשים חייבות בקידוש והבדלה, הרי זו מצוות עשה שהזמן גרמא?

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות, ואף על פי שהיא מן המצוות שהזמן גרמא, שכן למדונו רבותינו זכרונם לברכה [ברכות דף כ', ע"ב] שהנשים חייבות בקדוש והבדלה.

ביאור: הגמרא במסכת ברכות מסבירה שכיוון ש"זכור" ו"שמור" נאמרו בדיבור אחד יש ללמוד מכאן שכל מי שחייב לשמור שבת חייב גם בקידוש השבת ולכן, נשים חייבות בקידוש.

דינים נוספים

ועובר עליה ולא קדש השבת בדברים ביטל מצות עשה. ואם קידשו בדברים בלא יין ובלא פת דיעבד יצא ידי תורה.

שאלות חזרה על מצווה ל"א

1. מתי חייבים לקיים את מצוות "זכור את יום השבת"?
2. כתוב במדויק מהי המצווה מדאורייתא ומהי התוספת של רבנן למצווה זו?
3. מהי כמות היין הנדרשת לקידוש והבדלה ומהו סוג היין עליו ניתן לקדש?
4. מדוע חשוב לתורה שנזכור את יום השבת?
5. מדוע קבעו חז"ל שאת הקידוש צריך לעשות על היין?
6. כותב החינוך: ***וכבר אמרתי לך כי לפי התעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם***

   לאיזה עיקרון מתכוין החינוך במילים: ***"וכבר אמרתי לך"?***
7. מתי עדיף שאדם יקדש על לחם ומדוע?
8. כותב החינוך: ***כי הם זכרונם לברכה, גם התורה השלמה, יבחרו לעולם ברוב***

   א. מהו העיקרון המנחה של חז"ל אותו מזכיר החינוך בדבריו?

   ב. כיצד עיקרון זה מיושם בהלכה הקובעת שבניגוד לקידוש, הבדלה ניתן לעשות רק על היין?
9. מדוע לא ניתן לקיים מצוות קידוש בפחות מרביעית יין?
10. אלו ג' הלכות נוספות, בהלכות קידוש, נגזרות מאותה סיבה?

קידוש במקום סעודה: הקידוש צריך להיות במקום בו אוכלים ואם קידש בבית אחד ואכל בבית אחר לא יצא ידי חובת קידוש

11. מדוע נשים חייבות בקידוש למרות שזו מצוות עשה שהזמן גרמא?
12. מה דינו של המבטל מצוות קידוש?
13. מה קיים ומה לא קיים מי שקידש את השבת בדברים בלבד?

מצוה לג - מצות כיבוד אב ואם

המקור בתורה – שמות פרק כ

כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃

הגדרת המצוה – יש לכבד את ההורים באמצעות מעשים חיוביים[6]

לכבד האב והאם, שנאמר [שמות כ', י"ב] כבד את אביך ואת אמך וגו', ובא הפירוש [קידושין דף ל"א ע"ב], אי זהו כיבוד. מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא.

טעם המצווה – הכרת הטוב כלפי א-להים ואדם[7]

משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני א-להים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המדה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו הא-ל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא.

פירוט קצר של דיני המצווה

דיני המצוה. כגון כבוד זה מנכסי מי חייב לעשותו אם משל אב או משל עצמו, והלכה משל אב אם יש לו נכסים לאב, ואם לאו יחזר הבן אפילו על הפתחים ויאכיל אביו, וכיבוד אב ואם אי זה קודם, ועד היכן כבוד אב ואם, ואם מחל על כבודו אם יהיה מחול, ואם יראנו עובר על דברי תורה באי זה לשון ימנעהו, ואם יצוהו אביו לעבור על דברי תורה שלא יאמינהו בזה, וכי חייב לכבדו בחייו ובמותו, וכיצד הוא הכיבוד במותו, ויתר פרטיה, מבוארין בקידושין [דף ל' ע"ב ואילך], וקצת מהן במקומות מהתלמוד.

אשה חייבת בכבוד הוריה כל עוד בעלה אינו מונע זאת

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים, ובנקבות כל זמן שאפשר להן, כלומר בכל עת שלא ימנעו אותן בעליהן. ועובר עליה בטל עשה, ועונשו גדול מאד שנעשה כמתנכר לאביו שבשמים. ואם יש כח בבית דין כופין אותו, כמו שכתבנו למעלה [מצוה ו'] שבביטול עשה כופין בית דין[8].

---

[6] הדגשתי נקודה זו מכיוון שהתורה מצווה בחומש ויקרא פר' י"ט ***"אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ"*** ולמדו חז"ל במסכת קידושין שיראת ההורים היא הדברים שאין לעשות להורים כגון: אין לשבת במקומם, אין לסתור דבריהם וכו'.

[7] יש לשים לב שהחינוך מדגיש שהכרת הטוב היא חובה כלפי כל אדם שגמל טובה עם אדם אחר ולא רק כלפי ההורים

[8] הכוונה היא, שביד דין יכולים להכריח אדם לכבד את הוריו. דוגמא מעשית: אדם שמסרב לטפל בהוריו הזקנים, בית הדין יכול לכפות עליו לטפל בהם. (בגמרא יש דיון מי צריך לממן את הוצאות הטיפול נפסק שהמימון צריך להיות מכספם של ההורים)

שאלות חזרה על מצווה ל"ג

1. כתוב הגדרה מדויקת של מצוות כיבוד אב ואם
2. מהי המטרה המרכזית של מצוות כיבוד הורים.
3. כאשר יכבד האדם את הוריו, אל מי הוא יכיר טובה בנוסף ומדוע?
4. לפי ספר החינוך, מהו הדבר המרכזי עליו צריך להכיר טובה לקב"ה?
5. כותב ספר החינוך: ***"שאלולי הנפש שחננו הא-ל יהיה כסוס כפרד אין הבין"*** הסבר את דבריו במילים שלך
6. "כבוד זה מנכסי מי?"
   א. הסבר את השאלה.
   ב. כאשר יש הוצאות על כיבוד ההורים מי משלם אותן? פרט ג' מצבים.
7. עד מתי חייב אדם בכבוד הוריו?
8. האם אשה חייבת בכבוד הוריה? פרט ג' מצבים שונים.
9. כיצד ספר החינוך מתייחס למי שמבטל מצוות כיבוד הורים? הסבר כיצד יחס זה קשור לטעם המצוה.
10. מה דינו של אדם המסרב לקיים מצוות כיבוד הורים?
11. מה כוונת ספר החינוך בביטוי: ***"כלומר בכל עת שלא ימנעו אותן בעליהן"***

מצוה סו - מצות הלוואה לעני

המקור בתורה שאות פר' כ"ב

אם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הֶעָנִי עִמָּךְ

הגדרת המצוה – חובה להלוות כסף לעני בהתאם לצרכיו

להלוות לעני, כהשגת היד כפי מה שצריך לו, למען הרחיב לו ולהקל מעליו אנחתו.

הלוואה עונרת יותר מנתינת צדקה

וזאת המצוה של הלואה היא יותר חזקה ומחוייבת ממצות נתינת הצדקה, שמי שנתגלה ונודע דחקו בין בני אדם וגילה פניו לשאול מהן אין דחקו ואפילתו כמי שעדיין לא בא לאותה בושה וירא מהכנס בה, ואם יהיה לו מעט סעד של הלואה, במה שירווח מעט אולי לא יצטרך לבא לשאלה לעולם, וכשירחמנו הא-ל בריוח ישלם נשיו ויחיה בנותר.

מטרת ההלוואה – להימנע מהצורך בצדקה

ועל כן הזהירתנו תורתנו השלימה על זה לסעוד המך בהלואה טרם יצטרך לבוא אל השאלה, שנאמר [שמות כ"ב, כ"ד], אם כסף תלוה את עמי, ואמרו זכרונם לברכה במכילתא [כאן] כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה שהם חובה[9], וזה אחד מהם, ויכריחו הדבר מדכתיב במקום אחר בתורה דרך צואה והעבט תעביטנו [דברים ט"ו, ח'].

הוכיחו הדבר

טעם המצוה – להרגיל את בני האדם במידת החסד ואתוך כך ינאול עמהם הקב"ה, חסד.

שורש המצוה, שרצה הא-ל להיות ברואיו מלומדים ומורגלים במדת החסד והרחמים, כי היא מדה משובחת, ומתוך הכשר גופם במדות הטובות יהיו ראויים לקבלת הטובה, כמו שאמרנו שחלות הטוב וברכה לעולם על הטוב לא בהפכו, ובהיטיב השם יתברך לטובים יושלם חפצו שחפץ להיטיב לעולם.

הוכחה לטעם המצוה – הקב"ה יכול לגאול לעני ללא התערבות של בני האדם

ואם לאו מצד שורש זה הלא הוא ברוך הוא יספיק לעני די מחסורו זולתנו, אלא שהיה מחסדו ברוך הוא שנעשינו שלוחים לו לזכותנו.

טעם נוסף – להייש את העני בגלל חטאיו[10]

ועוד טעם אחר בדבר, שרצה הא-ל ברוך הוא לפרנס העני על ידי בני אדם מגודל חטאו, כדי שיוכח במכאוב בשני פנים, בקבלת הבושת מאשר כגילו ובצמצום מזונו.

הוכחה לטעם הראשון

---

[9] המילה "אם" מתפרשת כאפשרות אבל בשלוש מקומות למרות שכתוב "אם" הכוונה היא חובה. שני המקרים הנוספים: "ואם תקריב מנחת ביכורים"- חובה להביא מנחת ביכורים. "ואם מזבח אבנים תעשה לי" – חובה לבנות מזבח

[10] ההנחה של ספר החינוך היא שהעני הגיע למצבו כעונש על חטאיו ולכן, ההזדקקות לחסד של בני אדם מביישת אותו ומהווה חלק מעונשו

וכענין זה שאמרנו כדי לזכותנו השיב חכם מחכמינו למין אחד ששאלו, אם א-להים אוהב עניים שהרי ציוה עליהם, למה אינו מפרנסן, וכו', כמו שבא במסכת בבא בתרא דף י' ע"א[11].

אדם שיש לו ואינו מלוה – מאוס כעובד עבודה זרה

דיני המצוה, כגון איזה עני קודם במצוה זו, והאזהרות הרבה שהזהירונו זכרונם לברכה עליה, שאמרו [כתובות דף ס"ח ע"א] שהאדם מרוחק ונמאס ונתעב ונאלח ומשוקץ עד שקרוב להיות מיאוסו כמיאוס עבודה זרה, אם יש לו ומושך ידו ממצוה זו, וכמה נחמד ונאהב ומרוחם ומתברך בכמה ברכות המחזיק בה. הכל מבואר במקומות מכתובות [דף ס"ז ע"א], ובבתרא [דף ח' ע"א ואילך], ובמקומות רבים מן התלמוד.

שאלות חזרה על מצווה ס"ו

1. מדוע מצווה התורה להלוות כסף לעני? (שני פרטים)
2. מדוע מצוות הלוואה לעני חשובה יותר מלתת לו צדקה? (שתי סיבות)
3. התורה מנסחת את מצוות הלוואה במילים: "אם כסף תלווה" – מהו הקושי המתעורר בפסוק בהקשר של הציווי להלוות?
4. חז"ל הסיקו שלמרות הניסוח "אם" הרי שיש כאן ציווי. כיצד הגיעו חז"ל למסקנה זו?
5. לאיזו מידה רוצה התורה להרגיל אותנו באמצעות מצוות הלוואה?
6. החינוך כותב:

ומתוך הכשר גופם במדות הטובות יהיו ראויים לקבלת הטובה, כמו שאמרנו שחלות הטוב וברכה לעולם על הטוב לא בהפכו, ובהיטיב השם יתברך לטובים יושלם חפצו שחפץ להיטיב לעולם.

   א. מה נדרש מהאדם כדי לזכות בטובה של הקב"ה?
   ב. מדוע זה הכרחי?
   ג. מהי הסיבה בגללה נברא העולם על פי האמור בקטע זה?
7. החינוך מוכיח את טעם מצוות הלוואה מכך שהקב"ה יכול היה לדאוג לעני בעצמו. כיצד טענה זו מהווה הוכחה לטעם מצוות הלוואה?
8. כיצד מוכיח החינוך את דבריו מהסיפור על המין ממסכת בבא בתרא?
9. מהו הטעם הנוסף למצוות הלוואה?
10. כיצד יש להתייחס לאדם שיש לו והוא מסרב להלוות לעניים?

---

[11] וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא: אם א-להיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם? אמר לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם.

מצוה רכח – שלא לעשוק

הגדרת המצוה – אחיקת ממון שאינו שלך והימנעות מהשפתו לבעליו

שלא נחזיק במה שיהיה בידינו מזולתינו (משל אחרים) דרך אונס או דרך דחייה ורמאות, כמו אנשי און[12] שדוחים בני אדם לאמר להם לך ושוב כדי לסבב שישאר להם מה שבידם מזולתם[13]. וזאת היא מדה רעה ביותר, והרחיקתנו תורתינו השלימה ממנה והזהירה בכך בזה המקרא, דכתיב [ויקרא י"ט, י"ג] לא תעשוק את רעך, כי מחזיק בממון מזולתו בזה הענין שאמרנו נקרא עושק.

עושק כולל גם הימנעות מתשלום עבור עבודה

ובכלל עושק הוא גם כן כל שחייב לחברו ממון מעויין ועושק אותו, כגון כובש שכר שכיר וכיוצא בו, דלא בעינן (שלא צריך) ***שיבוא ממש ממון מיד העשוק ליד העושק, אבל כל שיש לו אצלו תביעת ממון מעויין והוא דוחה אותו מחמת אלמות שיש בו או כל צד רמאות, נקרא עושק.***

מדוע איסור עושק נכתב כאיסור נפרד ואינו כלול באיסור גניבה?

ואף על פי שהעושק והגזילה והגניבה ענין אחד הוא עם היות שהמעשה חלוק זה מזה, כי כוונת שלשתן שלא יקח האדם ממון מזולתו משום צד, לפי שבשלשה דרכים אלו יחמסו בני אדם זה את זה פרטן הכתוב כולן והזהיר בכל אחד בפני עצמו, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה במציעא פרק המקבל [קי"א ע"א] רבא אמר זהו עושק זהו גזל, ולמה חילקן הכתוב, לעבור עליו בשני לאוין[14].

הסיבה העקרונית לכך שיש מצוות שנאסרו ביותר מאיסור אחד[15]

<u>הסבר א'</u>

ופירוש ענין זה ועיקר הטעם לפי דעתי הוא משני צדדין. <u>האחד</u>, שכל שרצה הא-ל ברוך הוא להרחיק ממנו לטובתינו ריחוק גדול, הירבה לנו בו אזהרות רבות.

<u>הסבר ב'</u>

<u>ועוד לנו תועלת</u> נמצא ברבוי האזהרות, והוא כמו שאמרו זכרונם לברכה [מכות כ"ג ע"ב] שרצה המקום לזכות את ישראל ולפיכך הירבה להם מצוות, והכוונה להם באמרם מצוות גם על האזהרות, שהירבה להם אזהרות הרבה במה שיהיה אפשר להודיע באזהרה אחת, כמו בכאן שהיה אפשר להזהירנו דרך כלל לא תקחו ממון מזולתכם שלא כדין, ונתרבו האזהרות לנו בדבר כדי שנקבל שכר הרבה על הפרישה מן העבירה.

---

[12] אנשי און – אנשים לא הגונים

[13] את ההבדל בין גזל לעושק מסביר הסמ"ג:
כתוב בפרשת קדושים (ויקרא יט, יג) לא תעשוק את רעך ולא תגזול.
<u>איזהו גוזל</u> זה הלוקח ממון חבירו בחזקה כגון שחטף מטלטלין מידו או שנכנס לרשותו שלא ברצון הבעלים ונטל כלים משם או שתקף בעבדיו ובהמתו ונשתמש בהן או שירד לתוך שדהו ואכל פירותיו וכל כיוצא בזה
<u>איזהו עושק</u> זה שבא ממון חבירו לידו ברצון הבעלים וכיון שתבעו כבש הממון אצלו ולא החזירו כגון שהיה לו ביד חבירו פקדון או הלואה או שכירות והוא תובעו ואין יכול להוציאו בדיינין מפני שהוא אלם וקשה

[14] בשני איסורים

[15] כלומר: שהעובר על איסורים אלו, עובר בכל פעם על יותר מאיסור אחד.

וכמו כן בכל מקום שיאמרו זכרונם לברכה לעבור עליו בהרבה לאוין כן נפרש הדבר, שאין לפרש חלילה שירצה האל לבוא בעלילה על בריותיו, ולכן שירבה הנקם עליהם, כי חפץ השם ברוך הוא וברוך שמו לזכות בריותיו לא לחייב, אבל יזרז אותם זירוז אחר זירוז למען ילמדו יקחו מוסר ויזכו בהתרחקם מן העבירה זכות רב. וזה הטעם ליודעי דעת, דבש וחלב.

טעם המצוה – היצ'ון שכלי בשוט

שורש המצוה ידוע. כי היא מן המצוות שהשכל מחייב אותן. דיני המצוה בבבא קמא, ועיקר בפרק תשיעי ובפרק עשירי.

איסור עושק – לאו הניתק לעשה[16]

ונוהג איסור זה בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליו ועשק את חבירו עבר על לאו זה, והוא לאו הניתק לעשה[17]***, כלומר שישיב החמס אשר בכפיו וירצה את חבירו על שהקניטו והכעיסו. וכבר הודיענו זכרונם לברכה [ברכות ל"ב ע"א] שגדול כח בעלי תשובה.***

אחלוקת בין ספר החינוך לרב הצרפתי, האם יש למנות את "לא תעשוק" כמצוה נפרדת.

<u>דעת הרב הצרפתי</u>[18] **<u>– עושק אינו איסור נפרד אלא כלול באיסור גזל</u>**

והרב הצרפתי כתב בחשבון המצוות[19]***, מכיון דאשכחן*** (שמצאנו) ***דאמר רבא דעושק וגזל הוא חד, לא נמנה לאו דעושק במנין הלאוין, והוא ימנה במקום זה ולא יהיה כקרח וכעדתו, כלומר שלא נחזיק במחלוקת.***

<u>דעת ספר החינוך – עושק וגזל הם שני איסורים נפרדים ועל כל אחד מהם עוברים בשני לאווין</u>

ולדעתנו אנו אין כוונת רבא שלא ימנו בשני לאוין, אלא לעבור בגזל בשני לאוין, ובעושק גם כן. ומכיון שענינן חלוק נמנה אותן לשנים כמו הגזילה והגניבה, שאע"פ שענין שניהם הוא שלא נקח ממון מזולתינו, אין ספק כי לשני לאוין הם נחשבין בתרי"ג מצוות.

---

[16] לאו הניתק לעשה – איסור לאו שאם עוברים עליו יש מצוות עשה לתקן את האיסור. למשל: אם אדם גזל עבר על איסור "לא תגזול" ויש עליו מצוות עשה להחזיר את הגזילה: "והשיב את הגזילה". אם אינו מחזיר בנוסף לזה שעבר על האיסור ביטל גם מצוות עשה וזו עבירה נוספת.

[17] העובר על איסור לאו חייב מלקות, אך אם הוא איסור לאו הניתק לעשה אינו חייב מלקות אלא חייב לקיים את מצוות העשה שנועדה לתקן את איסור הלאו. המקרה שלנו הוא דוגמא לכך. מי שעשק או גזל מחוייב במצוות עשה של החזרת מה שנגזל או נעשק ולכן אינו נענש במלקות על מה שעשה.

[18] הרב הצרפתי – רבי משה מקוצי מבעלי התוספות בצרפת, בם המאה ה-13, בעל ספר מצוות גדול, להלן הסמ"ג.

[19] מנין המצוות = תרי"ג מצוות.

בגמרא במסכת מכות נאמר שיש תרי"ג מצוות. על קביעה זו אין איש חולק. חכמי ישראל רבים בימי הביניים (הרמב"ם, רס"ג, הסמ"ג ועוד) מנו את תרי"ג המצוות. לגבי רוב המצוות אין חולק אבל לגבי מספר מצוצמם של מצוות קיימת מחלוקת. דוגמא מפורסמת: הרמב"ם לא מונה את מצוות ישוב ארץ ישראל כמצווה בפני עצמה (כמובן שמצווה לגור בארץ ישראל גם לדעתו אך אין זו מצווה בפני עצמה). הרמב"ן סבור שמצוות יישוב ארץ ישראל היא כן מצוה בפני עצמה. לפיכך, כיוון ששניהם מסכימים שבסה"כ יש תרי"ג מצוות בדיוק הרי שחייבת להיות מצווה אחרת שלדעת הרמב"ם נחשבת כמצווה נפרדת ולדעת הרמב"ן אינה נחשבת כמצוה נפרדת. אכן, הרמב"ם סבר שיש מצווה נפרדת מן התורה להתפלל בכל יום ולדעת הרמב"ן אין מצווה זו חובה מהתורה ואינה כלולה במנין המצוות.

שאלות חזרה על מצווה רכ"ח

1. כתוב במילים שלך את הגדרת המצווה – שים לב להבדל שבין עושק לגזל!
2. ספר החינוך מדגיש שאיסור זה כולל גם הימנעות מתשלום עבור עבודה. מדוע חשוב להדגיש נקודה זו?
3. מדוע, לכאורה, לא צריך היה לכתוב את איסור עושק כאיסור נפרד בתורה?
4. ***לפי שבשלשה דרכים אלו יחמסו בני אדם זה את זה***
   א. מהם שלושת הדרכים עליהם מדבר ספר החינוך?
   ב. באיזה הקשר מזכיר זאת ספר החינוך?
5. כותב ספר החינוך שהעושק עובר על שני לאווין. מה הכוונה?
6. מדוע הקב"ה כלל בעושק שני איסורים, הרי זה רק מעשה אסור אחד? (שתי סיבות)
7. איזה עיקרון מלמדנו ספר החינוך לגבי כל האיסורים שכוללים יותר מאיסור אחד במעשה אחד?
8. איסור עושק הוא "לאו הניתק לעשה" – מה הכוונה?
9. מה נדרש לעשות מי שעבר על איסור עושק? (שני דברים)
10. ***וכבר הודיעונו זכרונם לברכה [ברכות ל"ב ע"א] שגדול כח בעלי תשובה.***
    באיזה הקשר מזכיר שפר החינוך שגדול כח בעלי תשובה?
11. מי הוא החכם, החולק על ספר החינוך, וסובר שאיסור עושק אינו איסור נפרד מגזל?
12. כיצד הוא מנמק את דעתו?
13. ***והוא ימנה*** (יספור) ***במקום זה ולא יהיה כקרח וכעדתו***
    א. "והוא ימנה במקום זה" – הסבר במילים שלך.
    ב. איזו מצווה מונה החכם הצרפתי במנין תרי"ג מצוות במקום איסור עושק?
    ג. מדוע הכרחי שהחכם הצרפתי ימנה מצווה אחרת במנין המצוות אם לדעתו איסור עושק אינו מצווה בפני עצמו?
14. כיצד מנמק ספר החינוך את דעתו שאיסור עושק מהווה איסור נפרד מגזל?
15. לסיכום: הגוזל או עושק. על כמה איסורים עובר לדעת הסמ"ג ועל כמה איסורים עובר לדעת ספר החינוך?

מצוה רל שלא נאחר שכר שכיר

המקור בתורה – ויקרא פר' י"ט פס' י"ג (שכיר יום)

לֹא תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד בֹּקֶר:

דברים פר' כד פס' טו (שכיר לילה)

בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ

הגדרת המצווה – לא לאחר לשלם לשכיר יום[20]

שלא נאחר שכר שכיר, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ג] לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר. וזה הכתוב אמרו זכרונם לברכה [ב"מ ק"י ע"ב] שמדבר בשכיר יום[21]***,***

מוצדי התשלום – לשכיר יום – כל הלילה. לשכיר לילה– כל היום[22]

והאריכה התורה זמן פרעונו כל הלילה, שנאמר [שם] עד בקר. ובשכיר לילה למדנו במקום אחר שזמן פרעונו כל היום, שנאמר [דברים כ"ד, ט"ו] ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש, ופירשו זכרונם לברכה [שם] שזה הכתוב מדבר בשכיר לילה. ולשון המשנה [שם] שכיר יום גובה כל הלילה ושכיר לילה גובה כל היום.

הלנת שכר – איסור אחר בלבד

ואף על פי שבאו במצוה זו שני כתובים אינם אלא מצוה אחת, והאחד נאמר להשלים דין המצוה, ואין לנו למנות מה שיבוא בתורה לתשלום דין המצוה מצוה בפני עצמה.

איסור שנכתב פעמיים בתורה כדי להשלים את פרטיו – נמנה כמצווה אחת בלבד[23]

וענין מצוה זו, שלא נאחר לשכיר פרעונו אבל נפרעהו תוך זמן קצוב, זהו יסוד המצוה, ועם שני הלאוין אלו הנזכרים בה, ידענו זמן הפירעון בשכירים, בין שכיר יום בין שכיר לילה מתי הוא. וזכור זה העיקר בכל המצוות, כי עיקר גדול הוא בחשבון המצוות, והוא העיקר שהסכימו עליו שני עמודי העולם, הרמב"ם זכרונו לברכה והרמב"ן[24] ***זכרונו לברכה.***

טעם המצווה – יש לשלם לפועל בזמן כדי שיהיה לו מאה לחיות

משרשי המצוה, לפי שהשם ברוך הוא חפץ בקיום האדם אשר ברא, וידוע כי באיחור המזונות יאבד הגוף, ועל כן ציונו לתת שכר שכיר כי אליו הוא נושא את נפשו להתפרנס בו, ולפי הנראה על כן שם גבול זמנו

---

[20] שכיר יום – פועל המקבל שכרו לפי יום עבודה. כלומר: שכרו נקבע לפי הזמן שהוא עובד ובזמנם היה מקובל לשלם לשכיר יום, מדי יום, בסיום העבודה ומכאן האיסור להלין את שכרו.
זאת לעומת פועל קבלן – אדם המקבל את שכרו לפי העבודה בלי קשר לזמן שלקח לו לבצע אותה והוא מקבל את שכרו בסיום העבודה.
הערה: אמנם בימינו אופן תשלום המשכורות השתנה- שכיר יום מקבל בד"כ, משכורת אחת לחודש אבל הרעיון של איסור הלנת שכר לא השתנה.

[21] בניגוד לקבלן, כפי שהסברנו בהערה הקודמת

[22] הכוונה היא לפרק הזמן שממנו והלאה אם לא שולם השכר, אי ביצוע התשלום מהווה עבירה על איסור הלנת שכר

[23] כלומר: ראינו בצוות שכ"ח – איסור עושק – שהעובר עליו, עובד בשני לאווין של לא תעשוק ולא תגזול, אך באיסור הלנת שכר, למרות שהוא נכתב פעמיים הוא נמנה בספר המצוות כמצווה אחת. הסיבה היא, משום שהתורה כתבה איסור זה פעמיים כדי להוסיף פרטים (מועד התשלום לשכיר יום ומועד התשלום לשכיר לילה) ולכן זה נמנה כמצווה אחת בלבד

[24] ספר החינוך נכתב באופן עקרוני לפי סדר המצוות של הרמב"ם. הרמב"ן כתב הערות (השגות) על הרמב"ם ולגבי מצוות מסויימות הוא חלק על המנין של הרמב"ם. (כולם כמובן הסכימו שסך המצוות הוא תרי"ג כפי שנאמר בגמרא במסכת מכות דף כ"ג) דוגמא מפורסמת היא מצוות יישוב ארץ ישראל. הרמב"ם לא מנה את מצוות יישוב ארץ ישראל כמצווה בפני עצמה ואילו הרמב"ן כן מנה מצווה זו כמצווה נפרדת.

יום אחד ולא יותר כי דרך בני אדם להתענות יום אחד לפעמים, ובפירוש הודיע הכתוב טעם הדבר באמרו [שם, שם ט"ו] ואליו הוא נושא את נפשו. ואף על פי שדרשו בו זכרונם לברכה [שם קי"ב ע"א] ענין אחר, פשטיה דקרא כמו שכתבנו משמע.

דיני המצוה

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [שם קי"א ע"א] שאחד שכר האדם והבהמה והכלים, יש בהם משום ביומו תתן שכרו ומשום בל תלין. וכן מה שפירשו זכרונם לברכה [שם] (ב) ששכיר שעות של יום גובה כל היום, ושכיר שעות של לילה גובה כל הלילה, שכיר חודש, שכיר שבת, שכיר שנה, שכיר שבוע, יצא ביום גובה שכרו כל היום, יצא בלילה גובה שכרו כל הלילה. ודין נתן טליתו לאומן, גמרה והודיעו, שכל זמן שהטלית ביד אומן אינו עובר, נתנה לו ולא פרעו ביום שנתנה לו עובר, שהקבלנות כשכירות, כן פירשו זכרונם לברכה [שם].

ודין שליח ששכר פועלים, מי עובר משום בל תלין הוא או בעל הבית, שהכל הולך לפי הלשון שאמר לפועלים. ומה שאמרו [שם] שאין השוכר עובר אלא בזמן שתבעו השכיר ולא נתן לו, אבל אם לא תבעו אינו עובר. תוספת, או שתבעו ולא היה לו מה שיתן לו אינו עובר, עד כאן. וכן אם המחהו לפועל אצל אחר שיפרע לו השכר וקיבל הפועל, פטור השוכר אף על פי שלא פרעו האחר אחר כן.

סיכום דיני המצוה:

- *דין הלנת שכר חל גם על אי תשלום עבור עבודה וגם על אי תשלום עבור שכירת כלי או בהמה*[25]
- *זמן התשלום נקבע לפי זמן סיום העבודה. סיים ביום – משלם כל הלילה שאחריו. סיים בלילה – משלם כל היום שאחריו*
- *הלנת שכר חל גם על פועל קבלן – מהרגע שהחפץ נמסר לבעלים*[26]
- *אם בעל הבית שלח שליח לשכור עבורו פועלים והייתה הלנת שכר מי עבר על האיסור?*

תשובה: הכל תלוי בלשון שבה השתמש השליח:

- ✓ *אם שכר את הפועלים באופן מאנו משתמע שהשליח אחראי על תשלום שכרם אז השליח עבר על איסור הלנת שכר*
- ✓ *ואם ההביר השליח לפועלים שבעל הבית אחראי על תשלום השכר אז בעל הבית עבר על איסור הלנת שכר.*

מצבים נוספים:

- ✓ *איסור הלנת שכר הוא רק כאשר הפועל תבע את שכרו ולא קיבל אך אם לא תבע את שכרו בעל הבית לא עבר על איסור אם לא שילם בזמן.*
- ✓ *על תוספת שכר שלא שולמה בזמן אין איסור הלנת שכר.*
- ✓ *אם בעל הבית לא שילם כי לא היה לו כסף אין איסור הלנת שכר.*
- ✓ *בעל הבית שסיכם עם הפועל שאדם אחר ישלם לו והפועל הסכים לזה ואח"כ אותו אדם לא שילם בעל הבית לא עובר על איסור הלנת שכר.*

---

[25] לדוגמא: אדם שכר רכב ואינו משלם בזמן

[26] כגון: בגד שנמסר לתיקון והוחזר לבעליו

מה הדין אם הפועל טוען שלא קיבל שכר ובעל הבית טוען שהוא כן שילם?

ודין השכיר שנשבע ונוטל כל זמן שתבע שכרו תוך זמנו, ואפילו היה השכיר קטן גם הוא נשבע ונוטל, ונתנו זכרונם לברכה [שם קי"ב ע"ב] טעם בזה, לפי שבעל הבית טרוד בפועליו.

אם נזכר ויכוח בין הפועל לבעל הבית האם בעל הבית שילם או לא, הפועל יישבע שלא קיבל שכרו והבעלים יהיה חייב לשלם לו.

הטעם: לאחרות שבעל הבית טוען שהוא שילם אנו מניחים שייתכן שהוא טעה כי יש לו פועלים רבים לשלם להם והוא לפעמים טרוד ולא שם לב.

הלנת שכר – איסור לאו וביטול מצוות עשה

ומה שאמרו זכרונם לברכה [שם ק"י ע"ב] שהמשהה שכר שכיר עד אחר זמנו, אף על פי שכבר עבר בעשה ולא תעשה חייב ליתן לו מיד שיתבעהו,

וכל זמן שישהה לו פרעונו אפילו אחר הזמן עובר עוד על לאו של דבריהם זכרונם לברכה, וסמכו לזה מקרא שכתוב [משלי ג', כ"ח] אל תאמר לרעך לך ושוב וגו'. [27]

המלין שכר שכיר אינו לוקה כיוון שיכול לתקן החטא ברגע שישלם[28]

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ועיכב שכר שכיר עד אחר זמן המוגבל, ביטל עשה ועובר על לאו, ואין לוקין על לאו זה לפי שניתן להישבון, שהרי חייב הוא לשלם שכרו בכל עת.

המלין שכר שכיר עובר בסה"כ על ארבעה לאוין

איסור עושק, איסור גזילה, , לא תלין, לא תבוא עליו השמש

ועוד אמרו זכרונם לברכה [שם קי"א ע"א] בכובש שכר שכיר, על דרך האזהרה, שעובר משום בל תעשוק ובל תגזול ובל תלין ומשום לא תבוא עליו השמש.

איסור הלנת שכיר – גם בגר תושב[29] וגם בגוי

ואמרו [שם ע"ב] בגר תושב שיש בו משום ביומו תתן שכרו, אבל אין עוברין בו משום בל תלין, וזה הדין דגר תושב מפורש במשנה פרק המקבל [שם ע"א]. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה דהוא הדין לבן נח.

שאלות חזרה על מצווה ר"ל

1. כתוב במילים שלך מהו שכיר יום ומהו פועל קבלן?
2. מתי זמן התשלום של:
   א. שכיר יום
   ב. שכיר לילה
   ג. פועל קבלן
3. העובר על איסור הלנת שכר עובר באיסור לאו אחד בלבד למרות שאיסור זה מוזכר פעמיים, בחומש ויקרא ובחומש דברים. מדוע אין זה נחשב לעובר על שני לאוין?
4. ספר החינוך מציין עיקרון במנין המצוות עליו הסכימו גם הרמב"ם וגם הרמב"ן. מהו העיקרון?
5. מהו הטעם של איסור הלנת שכר?
6. מתי עוד חל איסור הלנת שכר חוץ מאי תשלום בזמן על עבודה?
7. בפועל קבלן – החל ממתי עובר בעל הבית על איסור הלנת שכר? כתוב דוגמא.

---

[27] כלומר: איסור הלנת שכר הוא כאשר לא שילם ביום בו היה צריך לשלם. לאחר מכן, חייב לשלם ואם אינו משלם עובר על איסור הלנת שכר מדרבנן

[28] לאו הניתק לעשה כפי שהסברנו במצוות לא תעשוק

[29] גר תושב – גוי המקבל עליו שבע מצוות בני נח – דין זה אינו נוהג בימינו

8. בעל הבית ששלח שליח לשכור עבורו פועלים ולא שילם להם בזמן. מי עובר על האיסור? פרט שני מצבים שונים.
9. כתוב ארבעה מצבים שונים בהם בעל הבית אינו עובר על איסור הלנת שכר למרות שלא שילם בזמן.
10. מה הדין אם הפועל טוען שלא קיבל שכר ובעל הבית טוען שהוא כן שילם? בתשובתך התייחס לשני מצבים שונים.
11. מה הבעייתיות בפסק ההלכה במקרה המדובר בשאלה 10 ומדוע בכל זאת פסקו כך חכמים?
12. מה הדין אם הפועל קטן?
13. על מה עובר מי שאינו משלם בזמן? (כתוב תשובה מדויקת)
14. אדם שעיכב את שכר הפועלים בכמה ימים. על אלו מצוות עבר? כתוב תשובה מדויקת ומפורטת.
15. העובר על איסור הלנת שכר אינו לוקה. מדוע?
16. על כמה לאוין בסה"כ עובר בהלנת שכר?
17. מהו גר תושב? מדוע הוזכר בדברי ספר החינוך?

מצוה רלט - מצות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה

המקור בתורה – ויקרא פרק יט

הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא׃

הגדרת המצוה – כל אדם מישראל מצווה להוכיח את מי שאינו נוהג כשורה

להוכיח אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ז] הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא.

יש להוכיח אדם שוב ושוב בהתאם לצורך

ואמרו בספרא[30], מניין אם הוכחתו ארבע וחמש פעמים ולא חזר, שאתה חייב לחזור ולהוכיח, תלמוד לומר הוכח תוכיח. ועוד אמרו זכרונם לברכה בגמרא [ב"מ ל"א ע"א] הוכח תוכיח, אפילו מאה פעמים.

איזה תוכחה הגוראת בושה לאוכח

ואמרו שם בספרא, יכול[31] מוכיחו ופניו משתנות[32]? תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא[33]. וזה מלמד שבתחילת התוכחה שראוי לאדם להוכיח בסתר ובלשון רכה ודברי נחת, כדי שלא יתבייש.

מצבים בהם יש להוכיח גם כאשר הדבר מביים את האוכח

ואין ספק שאם לא חזר בו בכך, שמכלימין אותו החוטא ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו עד שיחזור למוטב.

טעם המצוה – התוכחה מביאה בסופה לשלום בין בני האדם[34]

משרשי המצוה, לפי שיש בזה שלום וטובה בין אנשים, כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסתרים, יתנצל לפניו ויקבל התנצלותו וישלם עמו, ואם לא יוכיחנו ישטמנו בלבו ויזיק אליו לפי שעה או לזמן מן הזמנים, כמו שנאמר ברשעים [שמואל ב' י"ג, כ"ב] ולא דבר אבשלום עם אמנון וגו'. וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום.

דיני המצוה – יש להוכיח שוב ושוב עד שכאעט יגיע להכאת האוכח

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [ערכין ט"ז ע"ב] שחיוב מצוה זו עד הכאה, כלומר שחייב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החוטא עד כדי שיהיה (ב) קרוב החוטא להכות את המוכיח,

---

[30] ספרא – מדרש הלכה לחומש ויקרא

[31] יכול – בלשון חז"ל זו מילת שאלה וכוונתה, האם גם וכו'

[32] כלומר: מתבייש מחמת התוכחה

[33] כלומר: לשון הפסוק מלמד שאם כתוצאה מהתוכחה המוכיח חוטא בהלבנת פנים, במצב שכזה לא חלה המצווה.

[34] יש לשים לב שספר החינוך מתייחס בטעם המצווה רק לתוכחה בעקבות פגיעה של האחד בחברו

אין להוכיח כאשר יש בה מתגובה אליו של המוכח

ומכל מקום אמרו זכרונם לברכה [שם] גם כן שאם יראה המוכיח שאין בדברי תוכחותיו שום תועלת נמצא, מתוך גודל רשע החוטא, או שהוא איש אלם ורשע ביותר ומתירא ממנו (ג) שלא יעמוד עליו ויהרגנו, שאינו חייב במצוה זו באיש כזה.

כאשר ברור שלא תצמח שום תועלת מאמירת התוכחה

וזהו אומרם זכרונם לברכה [יבמות ס"ה ע"ב] כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה לשתוק במקום שאין הדבר נשמע, לפי שיהיה בענין קלון למוכיח ולא תועלת לאשר הוכח.

כללו של דבר- יש להפעיל שיקול דעת לפני אמירת התוכחה וה' יעזרנו

ומכל מקום יש להתיישב לכל בעל נפש ולהשגיח הרבה בענינים אלה, ולחשוב ולראות אם יהיה תועלת בדבריו אל החוטא שיוכיחנו, ויבטח בשם כי הוא יעזרנו בהלחמו עם שונאיו, ואל ירך לבבו ולא ייירא. כי ה' שומר את כל אוהביו וכל הרשעים ישמיד, ואם ישוב החוטא מחטאו יהיה לו בזה שכר גדול.

מי שנמנע מלהוכיח כאשר יש לו אפשרות - ייענש על חטאו של המוכח

ומי שבידו להשיבו ולמחות בו ולא מיחה, הוא נתפש על חטאו, וזה דבר ברור מדברי רבותינו גם מן הכתוב.

גם קטן צריך להוכיח את הגדול

ועוד אמרו זכרונם לברכה [ב"מ ל"א ע"א] (ד) שאפילו הקטן חייב להוכיח הגדול, אם יראה הגדול הולך בדרך לא טוב. ויתר פרטי מצוה זו נתבארו במקומות מפוזרים בתלמוד

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ולא הוכיח בענין שאמרנו, ביטל עשה, ועוד שהוא מכת הרשעים שעושים כן.

שאלות חזרה על מצוה רל"ט

1. כתוב את הגדרת המצווה במילים שלך
2. כמה פעמים צריך להוכיח אדם על אותו מעשה?
3. מתי יש להימנע מתוכחה כאשר היא גורמת בושה למוכח ומתי אין להתחשב בגורם זה?
4. הסבר, כיצד הלכה זו נלמדת מהפסוק?
5. הסבר את טעם המצווה. בתשובתך התייחס לסיטואציה עליה מדבר ספר החינוך.
6. עד איזו עוצמה צריך להוכיח?
7. מהם שני המצבים בהם יש להימנע לחלוטין מתוכחה[35]?
8. מהו הכלל שקבעו חז"ל, על פיו יש מצבים בהם עדיף להימנע מתוכחה?
9. מה שני השיקולים המרכזיים אותם יש להביא בחשבון לפני שמקיימים מצוות תוכחה?
10. מה יהיה עונשו של מי שיכול להוכיח ונמנע מלעשות זאת?
11. על מי חלה חובת התוכחה?

[35] יש לשים לב ששאלה מס'3 מתייחסת למצב בו יש להוכיח אבל בדרך מסויימת לבין שאלה מס' 7 המתייחסת למצבים בהם אין להוכיח כלל.

מצוה רמג - מצות אהבת ישראל

המקור בתורה - ***וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי ה'***

הגדרת המצוה – לאהוב כל איש מישראל – לנהוג בו בחמלה

לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו וממונו, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ח] ואהבת לרעך כמוך. ואמרו זכרונם לברכה [שבת ל"א ע"א] דעלך סני לחברך לא תעביד. ואמרו בספרי, אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה, כלומר שהרבה מצוות שבתורה תלויין בכך, שהאוהב חבירו כנפשו לא יגנוב ממונו ולא ינאף את אשתו ולא יונהו בממון ולא בדברים ולא יסיג גבולו ולא יזיק לו בשום צד. וכן כמה מצוות אחרות תלויות בזה, ידוע הדבר לכל בן דעת.

טעם המצוה – להביא לשלום בין הבריות

שורש המצוה ידוע, כי כמו שיעשה הוא בחבירו כן יעשה חבירו בו, ובזה יהיה שלום בין הבריות.

דיני המצוה – לנהוג בכל אדם כפי שנוהג בעצמו

ודיני מצוה זו כלולים הם בתוך המצוה, שכלל הכל הוא שיתנהג האדם עם חבירו כמו שיתנהג עם עצמו, לשמור ממונו ולהרחיק ממנו כל נזק, ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח ויחוס על כבודו ולא יתכבד בקלונו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה [ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א] (ב) המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא. והמתנהג עם חבירו דרך אהבה ושלום ורעות ומבקש תועלתם ושמח בטובם, עליו הכתוב אומר [ישעיהו מ"ט, ג'] ישראל אשר בך אתפאר.

העובר על המצוה– ביטל עשה של אהבת ישראל

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ולא נזהר בממון חבירו לשומרו, וכל שכן אם הזיק אותו בממון או צערו בשום דבר לדעת, ביטל עשה זה, מלבד החיוב שבו לפי הענין שהזיקו כמו שמפורש במקומו.

שאלות חזרה על מצווה רמ"ג

1. מהי הנקודה המעשית המרכזית אותה מדגיש ספר החינוך בהגדרת המצווה?
2. על הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" אמר רבי עקיבא שהוא כלל גדול בתורה. הסבר את כוונת רבי עקיבא והדגם.
3. לפי דברי רבי עקיבא את מצוות "ואהבת לרעך כמוך" מקיימים גם בהימנעות ממעשים רבים.
   א. כתוב במילים שלך את הכלל שניסח רבי עקיבא בהקשר זה.
   ב. כתוב לפחות שתי דוגמאות לדברים מהם יש להימנע בהקשר זה.
4. מהו שורש המצווה?
5. כתוב שתי דוגמאות מעשיות לקיום מצוות אהבת ישראל.
6. "המתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא". הסבר מה הכוונה "מתכבד בקלון חברו"?
7. על מה עובר מי שביטל מצוות אהבת ישראל בכך שגרם נזק לממון חברו?

מצוה רנז - מצות כבוד חכמים

המקור בתורה – ויקרא פרי ל"ט פס' ל"ב

מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵאֱ-לֹהֶיךָ אֲנִי ה'

הגדרת המצווה – כבוד וקימה לפני חכמים

לכבד החכמים ולקום מפניהם,

ביאור המקור למצוות כבוד חכמים מן התורה

שנאמר [ויקרא י"ט, ל"ב] מפני שיבה תקום, ותרגם אונקלוס, מן קדם דסבר באורייתא תקום. והדרת פני זקן, פירשו זכרונם לברכה [קידושין ל"ב ע"ב] אין זקן אלא מי שקנה חכמה. וזה שהוציא הכתוב החכם בלשון זקן, הטעם מפני שהבחור החכם ראה בחכמתו מה שראה הזקן ברוב שניו.

ביאור הפסוק מסתמך על:

1. ***תרגום אונקלוס "שיבה" – סבר באורייתא (מבין בתורה)***
2. ***דרשת חז"ל "זקן" – מי שקנה חכמה"***

טעם המצווה – האדם נברא כדי שישיג החכמה ובאמצעותה יכיר את הקב"ה ולכן ראוי לכבד את החכמים

משרשי המצוה, לפי שעיקר היות האדם נברא בעולם הוא מפני החכמה, כדי שיכיר בוראו, על כן ראוי לבני אדם לכבד מי שהשיג אותה, ומתוך כך יתעוררו האחרים עליה.

יש לכבד גם זקן ממש, אפילו אם אינו חכם

ומזה השורש פירש איסי בן יהודה בגמרא בקידושין [שם] שאפילו זקן אשמאי, כלומר שאינו חכם, הוא בכלל המצוה, שראוי לכבדו מפני שברוב שניו ראה והכיר קצת במעשי השם ונפלאותיו, ומתוך כך ראוי לכבוד. והיינו דאמר רבי יוחנן שם בקידושין, הלכה כאיסי בן יהודה.

זקן בעל עבירות – אין חובה לכבדו

וזה שאמרו, בתנאי שלא יהיה בעל עבירות, שאם כן מנע עצמו מכבוד.

גם החכם חייב בכבוד חכם אחר

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה שאין צריך לומר שמי שאינו חכם חייב בכבוד החכם, אלא אפילו החכם חייב בכבוד החכם, כמו שאמרו זכרונם לברכה [ב"מ ל"ג ע"א] תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה[36]. ומה שביארו גם כן, כי בכבוד הרב על התלמיד יש תוספת גדול על הכבוד שחייב לכל חכם אחר, והפליגו בזה עד שאמרו [אבות פ"ד, ט"ו] מורא רבך כמורא שמים.

[36] עמידה בפני החכם – דוגמא לקיום מצוות כיבוד

כבוד הרב קודם לכבוד האב – כאשר האב אינו תלמיד חכם

ובביאור אמרו, אביו ורבו, רבו קודם בכבוד[37] ובאבידה[38] ובמשא[39] ובשבייה[40], אבל אם היה אביו חכם, אף על פי שאינו שקול כרבו, אביו קודם. ובפרק חלק [סנהדרין ק"י ע"א] אמרו, כל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנאמר [במדבר כ"ו, ט'] בהצותם על ה'[41], ושם האריכו בענין הרבה.

מורא רבו – כמורא שמים

ומה שאמרו זכרונם לברכה במוראת רבו, שלא ישב במקומו[42] ולא יכריע דבריו[43] ולא יסתור דבריו[44] ולא יורה בפניו לעולם, ואפילו תוך שנים עשר מיל עמו אסור להורות[45]. ואם ראהו עובר על דברי תורה כיצד ימנענו. והחילוק שבין רבו מובהק, כלומר שרוב חכמתו ממנו, לרבו שאין רוב חכמתו ממנו. ומאימתי חייב לעמוד מפני רבו ומפני חכם אחר, ובאי זה מקום ובאי זה ענין פטור מן הקימה.

תלמידי חכמים פטורים ממטלות של בני העיר בשל מעמדם

ויתר רובי פרטי ענינים אלה, בקידושין פרק ראשון ובמקומות אחרים. וכן מדיני המצוה הענינים שפוטרין מהן החכמים מצד כבודם ומוראם, כגון בנינים וחפירות המדינה וכיוצא בהן, וכן המסים שמטילין המלכים על אנשי הארץ, בין מס שהוא קצוב על כל בני העיר יחד או שהוא קצוב על כל איש ואיש או שאינו קצוב כלל, מכל זה הם פטורים, שנאמר [הושע ח', י'] גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ביטל עשה ועונשו גדול, למען כי זה יסוד חזק בדת.

שאלות חזרה על מצווה רנ"ז

1. מהו היישום העיקרי של מצוות כיבוד חכמים כפי שמדגיש ספר החינוך וכפי שמשתמע מהפסוק בתורה?
2. בפסוק בתורה ממנו נלמדת מצווה זו נאמר: "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵאֱ-לֹהֶיךָ אֲנִי ה' " כיצד למדו חז"ל שהכוונה לתלמיד חכם?
3. מתי חייבים גם בכבודו של סתם אדם זקן ומדועו? מתי לא חייבים בכבודו?
4. כותב ספר החינוך: ***לפי שעיקר היות האדם נברא בעולם הוא מפני החכמה*** הסבר מהו שורש המצווה של כבוד תלמיד חכם. (ציין שני פרטים)
5. מי חייב בכבוד החכם חוץ מאנשים רגילים ומניין למדים זאת?

---

[37] כבוד – עמידה בפניו

[38] אבידה – אם מצא אבידה של אביו ואבידה של רבו יתעסק קודם באבידת רבו

[39] משא – עזרה לסחוב משא כבד

[40] שבייה – אם אביו ורבו נתונים בשבי וצריך לפדותם בכסף. יפדה קודם את רבו

[41] במדבר פרק כו
הִוא־דָתָן וַאֲבִירָם קרואי קְרִיאֵי הָעֵדָה אֲשֶׁר הִצּוּ עַל־ מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּעֲדַת־קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל־ה':
ביאור: דתן ואבירם היו חלק מעדת קורח שמרדו במשה. התורה מתייחסת למרד כמרידה בקב"ה: "בהצתם על ה' " – מכאן למדו חז"ל שאדם שחולק על רבו דינו כאדם החולק על הקב"ה עצמו.

[42] אסור לשבת במקום הקבוע של הרב

[43] אם הרב חולק בהלכה עם רב אחר והתלמיד נוכח בויכוח, אסור לתלמיד לומר בנוכחות רבו שהרב השני צודק

[44] אסור לתלמיד לומר על דברי רבו שאינם נכונים

[45] תלמיד שלמד ונעשה רב בעצמו – אסור לו להורות הלכה בשטח השיפוט של רבו ואפילו במרחק של י"ב מיל

6. כותב ספר החינוך : "אביו ורבו, רבו קודם בכבוד". כתוב ארבע דוגמאות המיישמות עיקרון זה.
7. אביו ורבו – מתי אביו קודם למרות ההלכה העקרונית שרבו קודם?
8. כתוב שני ביטויים הממחישים את חשיבות כבוד הרב.
9. מהיכן למדו חז"ל שהחולק על רבו כחולק על השכינה?
10. הסבר והדגם מהו מורא רבו. (ארבעה דברים)
11. הסבר מהו רבו המובהק ומהו רבו שאינו מובהק?
12. מאלו מטלות של בני העיר פטורים תלמידי חכמים? הסבר את הפסוק ממנו למדים הלכה זו
13. ספר החינוך כותב שמצוה זו היא "יסוד חזק בדת" – מדוע?

מצוה רצו - מצות קידוש השם

המקור בתורה – ויקרא פרי כ"ב פס' ל"ב

וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדִּשְׁכֶם׃

הגדרת המצוה – לאסור את הנפש (לאות) על קיום מצוות הדת

שנצטוינו לקדש את השם, שנאמר [ויקרא כ"ב, ל"ב] ונקדשתי בתוך בני ישראל, <u>כלומר שנמסור נפשינו למות על קיום מצות הדת.</u> וכבר ביארו זכרונם לברכה מפי הקבלה ומן הכתובים באי זה ענין ובאי זו מצוה נצטוינו בזה.

שאלה: לכאורה מצוה לו סותרת את הציווי "וחי בהם"?

ואף על פי שכתוב בתורה [שם י"ח, ה'] וחי בהם, דמשמע ולא שימות בהם, כבר קיבלו הם[46] שלא נאמר מקרא זה בכל ענין ובכל עבירה, ומפי הקבלה[47] אנו חיין בכל דברי התורה.

תשובה: יש מצוות שאין לאות כדי לקיימן ויש מצוות שצריך לאסור את הנפש כדי לא לעבור עליהן. חלוקה לו יהושה לנו על פי מסורת מאשה רבינו דור אחרי דור.

מצוות שיש לאסור את הנפש על קיומן: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים

ובפירוש אמרו זכרונם לברכה [סנהדרין ע"ד ע"א] כי ג' מצוות הן שחייב האדם שיהרג עליהן ואל יעבור בהן לעולם, והן,

<u>עבודה זרה וכל אביזרהא</u>[48], כלומר כל ענין שלה האסור לנו מכח הלאוין המיוסדין בה, וכמו שנפרש למטה בעזרת השם,

<u>וכן גילוי עריות וכל אביזרהא</u>,

<u>ושפיכות דמים</u>,

שאם יאמרו לו לאדם עבוד עבודה זרה או נהרגך יהרג ואל יעבדה, ואף על פי שלבו תמים באמונת השם, אף על פי כן נצטוה שיהרג ולא יעשה המעשה הרע ההוא, ולא יתן מקום אל המעביר לחשוב שהוא כפר בשם. ולשון ספרי, על מנת כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים שתקדישו את שמי ברבים. וכמו כן בשתים שזכרנו, יהרג ואל יעבור כמו שאמרנו.

טעם המצוה[49] – האדם נברא וחי כדי לעבוד את ה' ולכן מצוה לאסור את נפשו על קיום מצותיו

שורש מצוה זו ידוע, כי האדם לא נברא רק לעבוד בוראו, ומי שאינו מוסר גופו על עבודת אדוניו

---

[46] מסורת ממשה רבינו דור אחרי דור – בלשון חז"ל "הלכה למשה מסיני"

[47] קבלה = מסורת ממשה רבינו

[48] אביזרהא – מלשון אביזרים. כלומר: ספר החינוך משתמש כאן בביטוי מושאל. לדוגמא: אדם קונה אופניים. יש את האופניים עצמם ויש אביזרים נלוים כמו קסדה, משאבה וכו'. בדומה לזה: איסור עבודה זרה הוא עיקר האיסור. יש איסורים שהם נלוים לאיסור זה והם נקראים: אביזרים של האיסור כפי שיפורט בהמשך.

[49] ספר החינוך כותב כאן טעם כללי לכך שיש מצוות ומצבים בהם צריך למות על קידוש השם. בנוסף, ספר החינוך כותב טעם ספציפי לעבודה זרה – שלא יראה ככופר בה' וטעם ספציפי לשפיכות דמים – דמך אינו אדום מדם חברך.

איננו עבד טוב. והרי בני אדם ימסרו נפשותם על אדוניהם, קל וחומר על מצות מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

על ג' מצוות אלו מחוייב למסור את נפשו בכל מצב

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [שם] שבאלו הג' עבירות שזכרנו חייב האדם למסור נפשו בכל ענין, בין בשעת שמד[50] או שלא בשעת שמד, ובין בפרהסיא או אפילו בצנעא, ובין שיתכוין הגוי להעביר או אפילו להנאת עצמו.

בשאת השאר חייב למסור את הנפש גם על קיום כל תרי"ג מצוות

אבל בשאר עבירות אמרו דשלא בשעת השמד ובצנעה יעבור ואל יהרג, ואפילו יתכוין הגוי להעבירו, אבל בפרהסיא כלומר בפני עשרה מישראל, אם להנאתו מתכוין המעביר יעבור ואל יהרג, ואם להעבירו יהרג ואל יעבור.

ובשעת השמד, אפילו בצנעה ואפילו להנאתו ואפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור. ומצוה קלה היא כעין מה שאמרו זכרונם לברכה [שם] אפילו אערקתא דמסאנא, כלומר שלא יעשה הישראל צורת מנעלו כמו הגוים העובדים עבודה זרה, שלא ידמה להיות עובד עבודה זרה כהם.

טבלת סיכום – מתי ייהרג על קיום המצוות

	בשעת השמד	שלא בשעת השמד		
		בצנעא	**בפרהסיא**	
			הגוי מתכוין להנאתו	הגוי מתכוין להעבירו על דתו
כל יתר המצוות	**יהרג ואל יעבור** (ואפילו אם הדרישה היא רק לנעול נעליים כמו של גוי)	יעבור ואל יהרג	יעבור ואל יהרג	**יהרג ואל יעבור**
ע"ז, ג"ע, שפיכות דמים	**יהרג ואל יעבור**	**יהרג ואל יעבור**		

[50] שעת השמד – זמן שבו הגויים גוזרים על עם ישראל לא לקיים מצוות כדי להעבירם על דתם כמו שהיה בתקופת החשמונאים ובתקופה שלאחר מרד בר כוכבא

פירוט המושג "אביזרייהו" – הלכות שהן "מסביב" לשלושת האיסורים

דוגמאות לאביזרייהו של עבודה זרה

וזה שאמרנו אביזרהא דעבודה זרה, הענין הוא לומר כל מה שנאסר לנו מכל לאו המיוחד בעבודה זרה, וכעין מה שאמרו בפסח ראשון [פסחים כ"ה ע"א] בכל מתרפאין במקום סכנה חוץ מעצי אשירה[51], ואמרו עלה בירושלמי [שבת פי"ד ה"ד] לא סוף דבר בשאמר לו רופא הבא לי עלין של אשירה פלונית, דמיחזי כמאן דמודה בה[52], אלא אפילו אמר לו הבא לי עלין של אילן פלוני סתם, והלך ולא מצא אלא של אשירה יהרג ואל יעבור. ואף על גב דהשתא[53] כי מיתסי[54] בעצי אשירה לאו עבודה זרה ממש היא דהא לא פלח לה[55], אלא מכל מקום דמתהני מינה[56] ואיכא במילתא[57] לאו דלא ידבק בידך מאומה מן החרם[58], דהוא לאו המיוחד בעבודה זרה. אבל איסורין טובא[59] דאיכא[60] בעבודה זרה דילפינן להו[61] מלאו דלפני עור לא תתן מכשול, ליתנהו בכלל[62] אביזרהא דעבודה זרה ליהרג עליהם, כיון דלאו דלפני עור אינו מיוחד בעבודה זרה ממש דבכולהו מצוות נמי איתיה[63].

אחר שכתבתי זה, מצאתי במקצת מחידושי מורי, ישמרם אל, שכתבו כי בירושלמי דעבודה זרה [פ"ב ה"ב] משמע דכל שאמר לו הרופא עלין סתם יעבור ואל יהרג.

על המקרה בוא הרופא אומר לחולה להביא לצורך רפואה עלים סתם והחולה מצא רק עלים של אשירה, נחלקו ספר החינוך ורבו. לדעת ספר החינוך גם זה נאסר ולדעת רבו במקרה כזה מותר לקחת עלים של אשירה לצורך הרפואה.

סיכום אביזרייהו דעבודה זרה

כל דבר שנאסר באופן ספציפי בנוסף לשלוש האיסור של עבודה זרה נכלל במושג "אביזרייהו דעבודה זרה"

דוגמא: אסור לעבוד לאשירה – איסור עבודה זרה ממש

אסור להתרפא מעלים של אשירה – אביזרייהו דעבודה זרה.

מדוע זה נכלל באביזרייהו של עבודה זרה?

מכיוון שאיסור זה נלמד מהפסוק "**ולא ידבק בידך מאומה מן החרם**" וזהו פסוק שנאמר כחלק מאיסורי עבודה זרה הרי הנאה מהעלים של האילן נכללים בזה.

---

[51] אשירה – סוג של עבודה זרה שהיה נפוץ בארץ ישראל בזמן הכנענים. האשירה היא אילן שהיו עובדים לו

[52] שנראה כמי שמודה באלוהות של האשירה

[53] השתא - עכשיו

[54] מיתסי - מתרפא

[55] פלח לה – עובד לה (עובד במשמעות של עבודת אלילים)

[56] דמתהני מינה – נהנה ממנה (מהאשירה)

[57] ואיכא במילתא – ויש בזה (תרגום חפשי)

[58] וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם – פסוק זה נאמר בפרשת עיר הנדחת.עיר הנדחת זו עיר שכל תושביה עבדו לעבודה זרה ויש ציווי להרוג את כל יושבי העיר. פסוק זה מוסיף שאסור להנות מכל הרכוש של עיר זו ומכאן למדו שאסור להנות מכל דבר ששיך לעבודה זרה

[59] איסורין טובא – איסורין רבים

[60] דאיכא - שיש

[61] שלומדים אותם

[62] ליתנהו בכלל – אינם בכלל

[63] דבכולהו מצוות נמי איתיה – שבכל המצוות גם כלול

אבל, כל דבר שנאסר כחלק מהאיסור הכללי של "לפני עיוור לא תתן מכשול" אינו כלול באבזרייהו דעבודה זרה כיוון ש"לפני עיוור לא תתן מכשול" נאמר על כל המצוות ולא במיוחד לעבודה זרה.

טעם לכך שעל שפיכות דמים נאמר יהרג ואל יעבור

וענין שפיכות דמים, למדו הענין זכרונם לברכה [סנהדרין שם] מדרך הסברא, ואמרו על דרך משל מאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי[64], כלומר הנרצח יהיה ראוי לעשות יותר מצוות מאותו שהרגו, ועל כן אינו בדין שיהרוג שום אדם לחבירו ואפילו יהרג הוא על זה.

שפיכות דמים של רבים מול יחיד

ועוד אמרו זכרונם לברכה [ירושלמי תרומות פ"ח ה"ד] שאפילו היו כמה אלפים ישראלים ואמרו להם אנסים תנו לנו אחד מכם ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. ודוקא כשאמרו להם אחד סתם, אבל ייחדוהו להם בפירוש שאמרו תנו לנו פלוני ואם לאו נהרוג כולכם, רשאין ליתנו, כענין הידוע בשבע בן בכרי[65]. וכן הדין בנשים שאמרו להן גוים תנו לנו אחת מכם וכו', כדאיתא במסכת תרומות פרק שמיני [מי"ב].

יהרג ואל יעבור באיסור עריות – נלמד בגזירה שוה מרוצח

וענין עריות שנהרגין עליהן, למדו זכרונם לברכה [סנהדרין שם] אותו לפי שהוקשה נערה מאורסה לרוצח, מה רוצח יהרג ואל יעבור כמו שאמרנו כן נערה מאורסה יהרג אדם ולא יבעל אותה, כי התורה לא תמשל משלים חנם רק ללמד ענין. ועוד יש להם בזה סמך מן הקבלה, שהיא חומת ברזל לכל דבריהם.

"יהרג ואל יעבור- רק כאשר עושה איסור במעשה אקטיבי

וכתבו הראשונים דלא אמרינן יהרג ואל יעבור לעולם אלא לעבור עבירה, אבל להבטל ממצוה יעבור ואל יעשה המצוה ואל יהרג. וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה [שם] באסתר קרקע עולם היתה[66], כלומר והוא כעין שב ואל תעשה, שהרי האשה על כרחה נבעלת. ואפילו סייעה האשה בתשמיש לאחר שהלבישה היצר לא תתחייב בכך, שאין אונס גדול ממנו.

מצבים (ואנשים) בהם אותר לאסור את הנפש במקרים נוספים ומצבים בהם אסור. ומה שמצינו מעשים לחסידים הראשונים שנהרגים על ביטול מצוה, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה, מה לך יוצא ליסקל, על שמלתי את בני, מה לך יוצא ליצלב, על שנטלתי את הלולב, מדת חסידות עשו הם, <u>וראו שהדור היה צריך לכך, והיו חכמים גדולים ראויין לכך</u> להורות על זה. שאלמלא כן שהיו גדולים וחכמים, לא היו רשאין למסור נפשם למות, שלא לכל אדם יש רשות ליהרג במה שלא חייבונו זכרונם לברכה ליהרג עליו, ולא עוד אלא שמתחייב בנפשו הוא.

---

[64] מה ראית שדמך אדום יותר מדם חברך, אולי דמו יותר אדום מהדם שלך (ביאור מילולי)

[65] שבע בן בכרי – אדם במרד בדוד המלך אחרי מרד אבשלום והתסגר בעיר. דוד דרש מבני העיר למסור לו את שבע בן בכרי או שהוא ייאלץ להרוג אותם. בני העיר הרגו את שבע בן בכרי ומכאן למדו שאם הדרישה מהרבים היא לאדם ספציפי הרי שהם אינם צריכים למות כדי להציל אותו.

[66] הגמרא במסכת סנהדרין שואלת איך אסתר נבעלה לאחשוורוש הרי הייתה אסורה עליו באיסור עריות ומדוע לא קיימה את ההלכה של יהרג ואל יעבור. התשובה היא שאסתר בשעת המעשה היא כמו קרקע. כלומר היא לא עושה מעשה אקטיבי ורק הגבר הוא שעושה מעשה אקטיבי ולכן לא הייתה צריכה להיהרג

איסור עריות – רק על מצבים בהם אין קידושין תופסים כגון אחות אב לא על מי שנאסר באיסור לאו כגון כהן שרוצה לישא גרושה

ועוד ראיתי בענין מצוה זו בספרי מורי ישמרם אל, שבכל אשה שקידושין תופסין בה, כגון אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לנתין וממזר, שאינן בכלל עריות ליהרג עליהן.

אבל מכל מקום להורות לשום אדם לבוא על אשה ואפילו פנויה אין מורין אלא ימות מחליו אם העלה לבו טינא ואל תבעל לו, ולא יספר עמה וכו' בסנהדרין פרק בן סורר [ע"ה ע"א] ובספר מדע. ויתר פרטיה, מבוארין בפרק ז' מסנהדרין ובפסחים ויומא ובמקומות אחרים.

העובר על מצוה זו מבטל מצוות עשה של קידוש ה' וגם עובר על איסור חלול ה' ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ולא קידש השם במקום שחייב לקדשו ביטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו דלא תחללו את שם קדשי, וכמו שנכתוב בסדר זה בעזרת השם. ועוון חילול השם גדול וחמור עד מאד, עד שאמרו זכרונם לברכה שאין כח בתשובה ויום הכיפורים ויסורין לכפר אלא במיתה, כדאיתא בפרק אחרון מיומא [פ"ו ע"א].

שאלות חזרה על מצוה רצ"ו

1. כתוב הגדרה במילים שלך למצוות קידוש השם.
2. איזו מצווה בתורה סותרת, לכאורה, את מצוות קידוש השם?
3. מהי תשובת ספר החינוך לסתירה זו?
4. על מה הסתמכו חז"ל בקביעתם על אלו מצוות צריך למסור את הנפש?
5. מהן ג' המצוות עליהן נאמר "יהרג ואל יעבור"?
6. מהו הכלל הקובע מתי יש למסור את הנפש גם על קיום מצוות נוספות?
7. מהו טעם מצווה זו?
8. כאשר אומרים לאדם "חלל שבת או שתצא להורג"?
   א. מתי יחלל שבת ולא יהרג? (שני מצבים)
   ב. מתי יהרג ולא יחלל שבת? (שני מצבים)
9. במקרים בהם נאמר "יעבור ואל יהרג" למי מותר בכל זאת להיהרג ולא לעבור ולמי אסור?
10. מה נאמר על סתם אדם שמוסר את נפשו כאשר אין ציווי לעשות זאת?
11. הגדר את המושג "אביזרייהו" שנאמר בהקשר לעבודה זרה וגילוי עריות.
12. תן דוגמא ל"אביזרייהו" של עבודה זרה?
13. באיזה מקרה של אביזרייהו של עבודה זרה נחלק ספר החינוך עם רבו?
14. על אלו פרטים הקשורים לאיסור אביזרייהו של עבודה זרה אין חובה למסור את הנפש? נמק!
15. מהו הטעם לכך שעל שפיכות דמים נאמר יהרג ואל יעבור?
16. כאשר דורשים מציבור למסור אחד מהם להיהרג. מתי יהרגו ולא ימסרו ומתי ימסרו וינצלו כולם? הסבר מהיכן למדים הלכה זו.
17. מהיכן למדו חז"ל שגם על גילוי עריות יהרג ואל יעבור?

18. כאשר אונסים אדם לבוא על אשה שאסורה לו, לפי מה יש לקבוע אם יהרג ואל יעבור או יעבור ואל יהרג?
19. מתי חייב למסור את הנפש גם כשמדובר באשה פנויה?
20. הגמ' במסכת סנהדרין שואלת כיצד אסתר נבעלה לאחשוורוש ולא נהרגה על קידוש ה'?
    א. מהי תשובת הגמ' לשאלה זו?
    ב. מהו הכלל הנלמד מכאן לגבי כל ג' המצוות עליהן נאמר יהרג ואל יעבור?
21. על מה עובר המבטל מצווה זו?
22. מהי החומרא המיוחדת של חלול ה'?

מצוה שלח - שלא להונות אחד מישראל בדברים

המקור בתורה – ויקרא פר' כ"ה פס' י"ד

וְלֹא תֹונוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱ-לֹהֶיךָ כִּי אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם:

הגדרת המצוה – אסור לפגוע באדם בדיבור

שלא להונות אחד מישראל <u>בדברים</u>, כלומר שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם. ובפירוש אמרו זכרונם לברכה [ב"מ נ"ח ע"ב] כיצד, אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, היו חלאים באין עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב [ד', ו'], הלא יראתך כסלתך וגו'. ראה חמרים (בעלי חמורים הקונים תבואה בכמויות גדולות) ***מבקשים תבואה, לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו, ולא יאמר לתגר*** (סוחר) ***בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. ועל זה נאמר [ויקרא כ"ה, י"ז] ולא תונו איש את עמיתו.***

סוגי הונאת דברים:

1. הערמה – הנכרת מעשים רעים לבעל תשובה
2. התרסה – כפי שרצו איוב אחרו לו: "מה יצא לך מעשיך הטובים"
3. הטעיה – מסירת מידע מוטעה

דוגמאות להטעיה:

א. קונה המבקש לקנות סחורה ושולחים אותו לסוחר מסוים לארות שיבוא שלאותו סוחר אין את הסחורה המבוקשת.

ב. אדם המתענין במחירים של סחורה לארות שאין לו שום כוונה לקנות.

טעם המצוה – לאנוע מחלוקת וריבה

שורש מצוה זו ידוע, כי הוא לתת שלום בין הבריות, וגדול השלום שבו הברכה מצויה בעולם וקשה המחלוקת, כמה קללות וכמה תקלות תלויות בו.

חל"ל הנהירו מאוד על מצוה זו

מדיני המצוה, כמה אזהרות וכמה זירוזין שהזהירונו זכרונם לברכה בענין זה שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא לביישם, והפליגו בדבר עד שאמרו [שם] שלא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים.

"ויראת מא-להיך" – דברים האסורים ללב

וראוי להזהר שאפילו ברמז דבריו לא יהי נשמע חירוף לבני אדם, כי התורה הקפידה הרבה באונאת הדברים, לפי שהוא דבר קשה מאד ללב הבריות. והרבה מבני אדם יקפידו עליהן יותר מן הממון, וכמו שאמרו זכרונם לברכה [שם] גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שבאונאת דברים הוא אומר [שם, שם] ויראת מא-להיך וגו'. ולא יהיה באפשר לכתוב פרט כל הדברים שיש בהן צער לבריות, אבל כל אחד צריך להזהר כפי מה שיראה, כי השם ברוך הוא הוא יודע כל פסיעותיו וכל רמיזותיו, כי האדם יראה לעינים והוא יראה ללבב. וכמה מעשים כתבו לנו זכרונם לברכה במדרשים ללמד על זה מוסר, ועיקר הענין בפרק רביעי ממציעא.

יש להיזהר באונאת דברים גם על קטנים

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות, ואפילו בקטנים ראוי להזהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדי. זולתי במה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפילו בבניו ובנותיו ובני ביתו של אדם, והמיקל בהם שלא לצערן בענינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד.

העובר על מצווה זו אינו לוקה – לאו שאין בו מעשה

ועובר על זה והכאיב את חבירו בדברים, באותן שפירשו חכמים זכרונם לברכה בבעל תשובה ובחולה ובכיוצא בהן. עבר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה. וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל ביד האדון המצוה על זה, יתברך ויתעלה.

אין איסור לענות למי שמעליב

ואולם לפי הדומה, אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חבירו בדברים הרעים שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים, ועוד שיהיה בשתיקתו כמודה על החירופין, ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת, ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם, ובכן ינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל קטטה לא יחרפוהו בני אדם, זולתי השוטים הגמורים, ואין לתת לב על השוטים.

ואם אולי יכריחנו מחרף מבני אדם להשיב על דבריו, ראוי לחכם שישיב לו דרך סלסול ונעימות ולא יכעס הרבה, כי כעס בחיק כסילים ינוח, וינצל עצמו אל השומעים מחירופיו וישליך המשא על המחרף, זהו דרך הטובים שבבני אדם.

ויש לנו ללמוד דבר זה, שמותר לנו לענות כסיל, לפי הדומה, מאשר התירה התורה הבא במחתרת להקדים ולהורגו, שאין ספק שלא נתחייב האדם לסבול הנזקין מיד חבירו, כי יש לו רשות להנצל מידו, וכמו כן מדברי פיהו אשר מלא מרמות ותוך, בכל דבר שהוא יכול להנצל ממנו.

אי'ת חסידות – שומעים חרפתם ואינם משיבים

ואולם יש כת מבני אדם שעולה חסידותם כל כך שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר, פן יגבר עליהם הכעס ויתפשטו בענין יותר מדי, ועליהם אמרו זכרונם לברכה [שבת פ"ח ע"ב] הנעלבין ואינם עולבין, שומעין חרפתם ואינם משיבין, עליהם הכתוב אומר [שופטים ה', ל"א] ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

שאלות חזרה על מצווה של"ח

1. כתוב את הגדרת איסור הונאת דברים.
2. כתוב שלושה מצבים שונים של הונאת דברים.
3. כתוב שתי דוגמאות להונאת דברים בחיי המסחר.
4. מהו טעם מצווה זו?
5. מדוע הרבו חז"ל להזהיר על איסור זה?
6. על איזה סוג של הונאת דברים נאמר שחז"ל הקפידו מאוד?
7. איזו חומרה יתירה החמירו חז"ל בהונאת דברים?
8. ***ולא יהיה באפשר לכתוב פרט כל הדברים שיש בהן צער לבריות***

כיצד ידע האדם על מה להקפיד באונאת דברים אם לא ניתן לכתוב את כל פרטי ההלכות?

9. מדוע נאמר על איסור זה: "ויראת מא-להיך"?
10. באיזה מצב לא חל איסור אונאת דברים על ילדים קטנים?
11. באיזה הקשר אומר ספר החינוך: ***והמיקל בהם שלא לצערן בענינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד***?
12. מדוע העובר על אסור אונאת דברים אינו לוקה?
13. הסבר את דברי ספר החינוך: ***וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל ביד האדון המצוה על זה***
14. מתי לא חל איסור אונאה? הסבר מדוע במצב זה לא חל איסור אונאה?
15. כתוב שני טעמים לכך שמותר לאדם לענות למי שפוגע ומעליב אותו.
16. עד איזה גבול מותר לאדם לענות למי שמעליב אותו?
17. איזו עצה טובה נותן בעל ספר החינוך לאדם כדי שלא יגיע למצב שבו מעליבים אותו?
18. כאשר אדם עונה למי שמעליב אותו, מהי הדרך הטובה ביותר לעשות זאת ומדוע?
19. מהיכן למד ספר החינוך שמותר לענות למי שפוגע בך?
20. מהי מידת חסידות שראוי לנהוג בה בהקשר של איסור אונאה?
21. מהו המניע של אותם אנשים הנמנעים מלענות למי שמעליב אותם?
22. על מי נאמר "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו?

מצוה תיט - מצוות תלמוד תורה

המקור התורה – דברים פר' ו' פס' ז'

וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ :

מקומות נוספים ההם נזכרה מצוה זו

<u>דברים פר' ה' פס' א'</u>

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם :

<u>דברים פר' י"א פס' י"ט</u>

וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ :

<u>דברים פרק לא פס' י"ב</u>

לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת :

הגדרת המצווה – ללמוד ולמד על מנת לקיים

מצות עשה ללמוד חכמת התורה וללמדה, כלומר כיצד נעשה המצוות ונשמור ממה שמנענו האל ממנו, ולדעת גם כן משפטי התורה על כיוון האמת, ועל כל זה נאמר [דברים ו', ז'], ושננתם לבניך, ואמרו זכרונם לברכה [ספרי כאן[67]], <u>בניך, אלו תלמידיך</u>, וכן אתה מוצא שהתלמידים קרויין בנים, שנאמר [מלכים ב' ב', ג'], ויצאו בני הנביאים. ושם נאמר, ושננתם, שיהיו מסודרין בתוך פיך, כשאדם שואלך דבר אל תהא מגמגם לו, אלא תהא אומר לו מיד. ונכפלה מצוה זו במקומות רבים שנאמר [דברים ה', א'], ולמדתם ועשיתם, למען ילמדון [שם ל"א, י"ב], ולמדתם אותם את בניכם [שם י"א, י"ט].

טעם המצווה – לדעת דרכי ה'

שורש מצוה זו ידוע, כי בלמוד ידע האדם דרכי השם יתברך, וזולתו לא ידע ולא יבין ונחשב כבהמה.

דיני המצווה – המצווה ללמד מוטלת על האב

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [סוכה מ"ב ע"א], מאימתי מתחיל האב ללמד את בנו תורה,

הלימוד צריך להיות בהדרגה

משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה [דברים ל"ג, ד'], ופסוק ראשון מקריאת שמע שהוא שמע ישראל [שם ו', ד']. ואחר כך מלמדו מעט מעט מפסוקי התורה עד שיהא בן שש או בן שבע שמוליכו אצל מלמדי תינוקות. וראוי לכל בן דעת שיתן לבו שלא להכביד עול הילד בלימוד בעודנו רך האברים ורך הלבב, עד שיגדל ויתחזק כח לבו ותוקף אבריו, ועצמותיו ימלאו מוח, ויוכל לסבול יגיעת הלימוד ולא יקרנו חולי ההתעלפות בסיבת היגיעה רבה עליו, ואולם אחר התחזק כוחו

---

[67] ספרי – מדרש הלכה לחומש דברים

ויאורו עיניו להבין לקול מוריו, אז ראוי וכשר הדבר ומחוייב להביא צוארו בעולה של תורה ולא ירפוהו ממנה אפילו כחוט השערה, ישקוהו תמיד מיין רקחה ויאכילוהו מדבשה.

וכן מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [קידושין ל' ע"א], עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה, אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולון בן דן. פירוש, אדם שהיה בדורם ששמו כן שלמדו אבי אביו מקרא ומשנה תלמוד הלכות ואגדות. והקשו על זה בגמרא מה שהקשו, והיה התירוץ שהחיוב ללמדם מקרא דהיינו תורה כמו שעשה אבי אביו של זבולון, ואף על פי שזבולון בן דן למדו אבי אביו יותר, ומי שהוסיף על חיוב המצוה כאבי אביו של זבולון בן דן תבא עליו ברכה.

אדם הומר שלא למד בילדותו, צריך ללמד את עצמו

ומי שלא למדו אותו אבותיו שהם חייבין בזה כגון אביו ואבי אביו, חייב ללמד עצמו כשיהיה גדול ויכיר בדבר, שנאמר ולמדתם ועשיתם אותם, ואם היו האב והבן צריכין ללמוד ואין בידו של אב שיוכלו שניהם ללמוד תמיד, הוא קודם לבנו, ואם בנו נבון ממנו ותלמודו מתקיים בידו יותר ממנו בנו קודמו.

חובת לימוד תורה – כל חייו של האדם

ועד אימתי חייב כל אדם ללמוד תורה, עד יום מותו, שנאמר [דברים ד', ט'], ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. ועוד הפליגו חכמים בדבר על דרך המוסר וללמד בני אדם חפץ ואמרו [שבת פ"ג ע"ב], שאפילו בשעת מיתה חייב אדם ללמוד תורה, שנאמר [במדבר י"ט, י"ד], זאת התורה אדם כי ימות באהל[68].

כל אדם מישראל חייב ללמוד תורה

וכל אחד מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר בין בריא בין בעל יסורין, וכבר אמרו זכרונם לברכה [עירובין נ"ד ע"א], שבעסק התורה יתרפאו כל האברים. ואפילו עני המחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים, הכל חייבים לקבוע עתים לתורה ביום ובלילה, שנאמר [יהושע א', ח'], והגית בו יומם ולילה.

בעולם הבא דנים את האדם על ביטול תורה[69]

ותחילת דינו של אדם אחר המות הוא על שנתבטל מן הלימוד, וכמו שדרשו זכרונם לברכה [קידושין מ' ע"ב] מדכתיב [משלי י"ז, י"ד] פוטר מים ראשית מדון, כלומר, מי שפוטר עצמו מן המים ראשית קטטה הוא לנפשו אחר שימות. ואין מים אלא תורה, שנאמר [ישעיה נ"ה, א'], הוי כל צמא לכו למים. ונמשלו דברי תורה למים, לפי שאין התורה מתקיימת אלא באיש דכא ושפל רוח ולא בגבה לב, כמו שהמים גם כן אין עומדין בהרים אלא בעמקים [תענית ז' ע"א].

---

[68] זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל הַבָּא אֶל הָאֹהֶל וְכָל אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: (במדבר פר' י"ט פס' י"ד) הפסוק נאמר בפרשת פרה אדומה העוסקת בדיני טומאת מת ובפשוטו עוסק הפסוק בטומאת אוהל (בית) הנגרמת כתוצאה מהימצאות של מת בבית. אמנם, חז"ל, במסכת ברכות, למדו על דרך הדרש מסר חשוב בנושא של לימוד תורה מפסוק זה: דאמר ריש לקיש: מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה - שנאמר **זאת התורה אדם כי ימות באהל**. ספר החינוך לא מזכיר דרשה זו בדבריו אך עושה בה שימוש כדי ללמוד מפסוק זה שאדם חייב ללמוד תורה כל חייו עד יומו האחרון.

[69] מסכת שבת דף לא עמוד א

אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה?

חלוקת הזמן הרצויה בלימוד התורה

וכן מה שאמרו זכרונם לברכה [קידושין ל' ע"א], שחייב אדם לחלק זמנו לשלשה חלקים, שליש בעסק תורה שבכתב, ושליש בעסק תורה שבעל פה, כלומר להרגיל עצמו להיות בקי בגירסת המשניות והברייתות שתהיינה שגורות בפיו, ושליש להבין העניינים משורש. ולא ישית כל לבו באחת מהן, פן ישכח השאר. ושלשתן הן עיקר התורה שאי אפשר לדעת זולתם.

חובת הציבור להעמיד מלמדי תורה לילדים

וכן מה שאמרו [ב"ב כ"א ע"א] שחייב הציבור שבכל מקום ומקום להושיב מלמדי תינוקות, ועיר שאין בה תינוקות של בית רבן תחרב, וכ"ה תינוקות מושיבין אצל מלמד אחד.

"אל תאמר לכשאפנה אשנה"

ומה שאמרו [אבות פ"ב מ"ד], שלא יאמר אדם לכשאפנה אשנה, שמא לא יפנה לעולם. כי לא ידע האדם מה ילד יום, שעסקו של עולם מתחדש יום יום ומדיח את האדם מדבר לדבר ומטרדה לטרדה ונמצאו כל ימיו יוצאין בבהלה אם לא יתן פנאי על כל פנים וידחוק עצמו לעסקה של תורה. וכל שעושה כן וחפץ בברכה, מן השמים מסייעין אותו ומקילין מעליו טרדות העולם המבהילות, ומעבירין ממנו עולן של בריות, ושוכן בשמחה כל ימיו בעולם הזה, וטוב לו לעולם הבא, ואשרי המדבר לאוזן שומעת. ויתר פרטיה מבוארין בקידושין פרק ראשון ובמקומות מפוזרים בתלמוד.

חובת לימוד תורה חלה על בנים ולא על בנות

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים אבל לא בנקבות, שנאמר [דברים י"א, י"ט], בניכם, ודרשו זכרונם לברכה [קידושין כ"ט ע"ב], ולא בנותיכם,

אשה אינה חייבת ללמד את ילדיה תורה אך רצוי שתעשה זאת

וכן אינה חייבת ללמד בנה, דכל שאינו בחיוב ללמוד אינו בחיוב ללמד. אבל מכל מקום ראוי לכל אשה להשתדל שלא יהו בניה עמי הארץ אף על פי שאינה מצווה מדין התורה, ושכר טוב יש לה בעמלה.

לימוד תורה לנשים

וגם האשה שלמדה תורה שכר יש לה, ואף על פי כן צוו חכמים [סוטה כ' ע"א] שלא ילמד אדם לבתו תורה, לפי שדעת הנשים קלה, ומוציאין דברי תורה לדברי הבאי בעניות דעתן.

העובר על מצווה זו ביטל מצוות עשה

ועובר על זה ולא לימד את בנו תורה עד שידע לקרות בספר תורה ויבין פירוש הכתובים כפשטן, ביטל עשה זה. וכן כל מי שיש סיפק בידו ללמוד בשום צד, הוא בכלל עשה זה, ועונשו גדול מאד אם לא יקיימנו, כי המצוה הזאת היא אם לכולן.

שאלות חזרה על מצווה תי"ט

1. מצווה זו נזכרת בתורה מס' פעמים. מה ניתן להסיק מכך?
2. כתוב במילים שלך את הגדרת המצווה
3. כיצד דרשו חז"ל את הפסוק "ושננתם לבניך" ומהי חשיבותה של דרשה זו?
4. מהו טעם המצווה?
5. על מי מוטל קיומה של מצווה זו?
6. פרט את האופן בו יש ללמד ילדים בכל שלב.
7. מהו הכלל המנחה בלימוד תורה לילדים?
8. מה לומדים מהסיפור של זבולון בן דן?
9. אדם שלא למד בצעירותו וכעת יש לו אפשרות לממן את לימודיו או את לימודי בנו, מי קודם? (שני מצבים)
10. מי חייב ללמוד תורה?
11. עד מתי חייב אדם ללמוד תורה ומהיכן למדים זאת?
12. ***וכבר אמרו זכרונם לברכה [עירובין נ"ד ע"א], שבעסק התורה יתרפאו כל האברים*** באיזה הקשר מצטט ספר החינוך את דברי חז"ל הנ"ל?
13. מה לומד ספר החינוך מהפסוק: "והגית בו יומם ולילה"?
14. ***פוטר מים ראשית מדון*** – כיצד לומד ספר החינוך מפסוק זה שתחילת דינו של האדם בעולם הבא הוא על ביטול תורה?
15. ***"הוי כל צמא לכו למים"*** – מה דרשו חז"ל על פסוק זה?
16. מדוע נמשלו דברי תורה למים?
17. מהם שלושת החלקים שבלימוד התורה?
18. האם יש חלק אחד החשוב מהחלקים האחרים? פרט!
19. על מזהיר ספר החינוך כדי לחזק את האדם בלימוד התורה?
20. באר את דברי חז"ל בפרקי אבות: "אל תאמר לכשאפנה אשנה".
21. לאיזה סיוע מן השמים יזכה מי שמקפיד על מצוות תלמוד תורה?
22. מהיכן למדים שאשה פטורה ממצוות לימוד תורה?
23. האם האשה חייבת ללמד תורה את בניה?
24. כיצד מתייחס ספר החינוך לאשה הלומדת תורה מרצונה?
25. מדוע קבעו חז"ל שאדם לא ילמד את בתו תורה?
26. מדוע מדגיש ספר החינוך שהמבטל מצווה זו עונשו גדול?

מצוה תכ - מצות קריאת שמע שחרית וערבית

המקור בתורה – דברים פרק ו' פס' ז'

וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃

*הגדרת המצוה – חובה לקרוא פסוק **"שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד"** בבוקר ובערב שנצטוינו לקרות בכל יום ערבית ושחרית פסוק אחד מן התורה שבסדר זה [דברים ו', ד'], וזהו שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד, ועל הפסוק הזה נאמר [שם, ז'], ודברת בם בשבתך וגו' ובשכבך ובקומך, ובא הפירוש על זה [ברכות י' ע"ב], בשעה שבני אדם שוכבין ובשעה שבני אדם קמין.*

"בשכבך" – זמן שכיבה/שינה – מצאת הכוכבים עד עלות השחר

וקא משמע להו לרבנן[70] שבשעה שבני אדם שוכבין תקרא כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר,

הוכחות מפסוקים ששכיבה = שינה

וכענין שכתוב [ויקרא כ"ו, ו'], ושכבתם ואין מחריד, וכן לא ישכב עד יאכל טרף [במדבר כ"ג, כ"ד], דמשמע כל שעת שכיבה.[71]

הוכחה שזמן שינה הוא כל הלילה, על פי דרכי התנהגותם של בני האדם

ועוד, שבני אדם חלוקים הם במדותם בענין השכיבה, יש מהם שאינם שוכבין עד חצי הלילה, ויש עד סופה, ויש ששוכבין מיד בתחילת הלילה, ומפני כן אמרו [ריש ברכות] שזמן קריאת שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן[72], דהיינו צאת הכוכבים, עד שיעלה עמוד השחר.

"ובקומך" – קריאת שמע של בוקר בשעה שבני אדם קמים משנתם

ושעה שבני אדם קמין משמע להו מתחילת היום, כלומר כשהבקר אור כשאדם מכיר את חברו בריחוק ארבע אמות, עד שלש שעות שלמות. ולא משמע להו הקימה כל היום כמו השכיבה, שאין דרך אחד מבני אדם שהוא בריא שיקום ממיטתו בסוף היום או אפילו באמצעו.

---

[70] קא משמע להו לרבנן – משמעות הדבר להבנת חז"ל

[71] ספר החינוך מביא שני פסוקים שמתוכם עולה שמשמעות המילה "שכיבה" אין פירושה פעולת השכיבה אלא הכוונה לזמן ששוכבים=ישנים כלומר, כל הלילה

פסוק א': "ושכבתם ואין מחריד" – פסוק זה נאמר כחלק מהברכות לעם ישראל בשעה שהם שומרים את המצוות והברכה היא שבני ישראל יוכלו לישון בלילות ללא פחד מאויב. מכאן שמשמעות המילה "ושכבתם" = וישנתם

פסוק ב': "לא ישכב עד יאכל טרף" פסוק זה נאמר על ידי בלעם כאשר הוא ממשיל את בני ישראל לאריה. פירוש הפסוק הוא שהאריה אינו הולך לישון לפני שהוא טורף ואוכל את ארוחתו. מכאן שהמילה "ישכב" = יישן

[72] המשנה הראשונה במסכת ברכות אומרת: "מאימתי קורין את שמע בערבית, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם". בזמן שבית המקדש היה קיים, היו הכהנים אוכלים תרומה. כוהן שנטמא אינו יכול לאכול תרומה עד שיטהר. כדי להיטהר צריך הכהן לטבול ולהמתין עד תחילת הלילה כדי להיטהר. מכאן הבינו חכמים שכאשר הכהנים באים לאכול תרומה בשעות הערב, הדבר מהווה סימן לכך שהלילה התחיל ואפשר לקרוא קריאת שמע של הלילה.

מי שלא קרא קריאת שמע בזמן יכול לקרוא כל היום כקורא בתורה ואמרו זכרונם לברכה [שם ט' ע"ב] בקריאת שמע דשחרית דמכל מקום מכאן ואילך, כלומר מסוף שלש שעות עד סוף היום, מי שלא קרא לא הפסיד שלא יוכל לקרותה עם ברכותיה.

טעם המצוה – הקב"ה רצה לזכותנו[73] בכך שנתן לנו מצוה שבאמצעותה נזכור אותו ביום ובלילה ואתוק כך נתגבר על היצר הרע של התאוות והבלי העולם משרשי המצוה, שרצה השם לזכות עמו שיקבלו עליהם מלכותו ויחודו בכל יום ולילה כל הימים שהם חיים, כי בהיות האדם בעל חומר נפתה אחר הבלי העולם ונמשך לתאוותיו צריך על כל פנים זכרון תמידי במלכות שמים לשמרו מן החטא. על כן היה מחסדו לזכותנו, וצונו לזכרו שני העתים האלה בקבע ובכוונה גמורה, אחת ביום להועיל לכל מעשינו שביום, כי בהיות האדם זוכר בבקר אחדות השם ומלכותו וכי השגחתו ויכלתו על הכל, ויתן אל לבו כי עיניו פקוחות על כל דרכיו וכל צעדיו יספור לא יתעלם ממנו דבר מכל דבריו, ולא יוכל ממנו להחביא אחת מכל מחשבותיו, הלא יהיה לו למשמר מחשבתו זאת והודאת פיו בדבר הזה כל היום ההוא, ויהיה לו הודאת הלילה בזה גם כן למשמר כל הלילה.

מצוות קריאת שמע – לא ניתן לצאת ידי חובה ללא כוונת הלב בפסוק ראשון ומפני שיסוד המצוה מה שזכרנו, חייבונו זכרונם לברכה בה בכוונת הלב, ואמרו שאם לא כיוון לבו בה לא יצא ידי חובתו, שאין אדם נזכר בשום דבר אלא אם כן ישים כוונתו בו, וזהו שאמרו זכרונם לברכה בברכות פרק היה קורא [י"ג ע"ב], תנו רבנן, שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, עד כאן צריכה כוונת הלב.

במילה "אחד" צריק להאריק ולכוין על המלכת הקב"ה בכל ארבע רוחות השמים והצריכונו להאריך באחד, וכדתניא התם סומכוס בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו, ואמר רב אחא בר יעקב ובדל"ת, אמר רב אשי ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. ואמרו שם, עד כמה יהיה אריכות זה, והיתה התשובה עד כדי שתמליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם, כלומר שתכוין שממשלתו בכל היא ואין כל דבר נעלם ממנו, ובחפצו קיום כל הדברים.

דיני המצוה

<u>מקאורייתא</u> – פסוק ראשון <u>מקרבנן</u> – ג' פרשיות

<u>"שמע"</u> – ייחוד השם, אהבת השם, מצוות תלמוד תורה

<u>"והיה אם שמוע"</u> – קבלת עול מצוות

<u>"ויאמר"</u> – פרשת ציצית, זכירת המצוות

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [שם] שחיוב פסוק ראשון מן הפרשה הוא מן התורה כמו שאמרנו, אבל חכמים חייבונו לקרות שלש פרשיות, שהן שמע, והיה אם שמוע, ויאמר. ומקדימין לקרות פרשת שמע שיש בה ציווי על יחוד השם יתברך ואהבתו ותלמוד תורתו שהוא

[73] ספק החינוך חוזר שוב לעיקרון שכבר הוזכר במצוות קודמות (איסור לשבור עצם בקרבן פסח), שמטרת המצוות היא כדי לזכות את עם ישראל. עיקרון זה מבוסס על דברי חז"ל: "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הירבה להם תורה ומצוות"

העיקר הגדול שהכל תלוי בו, ואחריה והיה אם שמוע שיש בה ציווי על שאר המצוות כולן, ואחריה פרשת ציצית שגם היא יש בה ציווי על זכירת כל המצוות. ואם כן באמת בהיות האדם זוכר אלה בכל יום פעם אחת, ובכל לילה פעם אחרת בכוונה, ינצל מן העבירה על כל פנים אם יש דעת בו.

חובה לומר את הברכות שתקנו חז"ל לפני ואחרי קריאת שמע

וכן מענין המצוה מה שחייבונו זכרונם לברכה [שם י"א ע"א] לברך קודם הקריאה ואחריה, בשחר מברך שתים לפניה יוצר אור ואהבת עולם, ואחת לאחריה אמת ויציב, ובערב שתים לפניה מעריב ערבים ואהבת עולם, ושתים לאחריה אמת ואמונה והשכיבנו. ואין צורך להאריך בהן, שידועות הן בכל ישראל בפתיחתן ובחתימתן ובנוסח שלהן, ועזרא ובית דינו תקנום עם שאר כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל.

קריאת שמע – צריך להשמיע לאוזנו

וכן מענין המצוה מה שאמרו [שם ט"ו ע"א], שהקורא את שמע צריך להשמיע לאזנו, ואם לא השמיע לאזנו אבל מכל מקום קרא הדברים בשפתיו יצא דיעבד. וכן מה שאמרו [שם] שצריך לדקדק באותיותיה, ואם לא דקדק בהן יצא. ואמרו מן המפרשים שאין הענין שלא יזכיר התיבות והאותיות, שבזה ודאי לא נאמר שאם לא דקדק יצא, שכל שלא קרא קרית שמע כולו לא יצא ידי חובתו. אבל ענין לא דקדק הוא שלא נתן ריוח בין הדבקים, כגון בכל לבבך, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, בכל לבבכם, הכנף פתיל, וכן שלא התיז ז' דתזכרו שצריך להתיזה, או שלא האריך בדל"ת כפי הראוי לכתחילה לעשות הכל.

איסור הפסק בדיבור בקריאת שמע[74]

וכן מענין המצוה מה שאמרו [שם י"ג ע"א] שאדם שואל בשלום מי שהוא חייב לכבדו ומשיב שלום לכל אדם בין הפרקים, ובאמצען שואל מפני היראה, כלומר למלכי האומות או לשרים הגדולים, ומשיב מפני הכבוד, [וי"מ יראת אביו או רבו שאדם חייב לירא מהם]. וזה כמה שלא ראינו מי שיקפיד על חבירו כלל אם לא יפסיק לו ואפילו בין הפרקים. ויתר רובי דיני המצוה, וכל הענינים שמבטלין בשבילן קריאת שמע, יתבארו בברכות בפרקים ראשונים.

חובת קריאת שמע – בזכרים ולא נשים מפני שזו מצוות עשה שהזמן גרמא

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים אבל לא בנקבות לפי שהיא מכלל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות.

ועובר על זה ולא קרא קרית שמע בכל יום ובכל לילה בזמנה שקבעו לה חכמים, ביטל עשה זה.

---

[74] סיכום דיני הפסק בקריאת שמע:
בין הפרקים – בין הפרשיות והברכות
באמצע הפרקים – באמצע פרשייה או ברכה
הפסק בדיבור בין הפרקים פחות חמור מהפסק בדיבור באמצע הפרק
הלכות מעשיות:

א. בין הפרקים: אומר אדם שלום למי שהוא חייב בכבודו כגון אביו או רבו ויכול לענות שלום לכל אדם שאומר לו שלום
ב. באמצע הפרקים: אומר שלום למי שהוא ירא ממנו כגון מלך שעלול לפגוע בו אם לא יאמר לו שלום ויענה שלום לכל מי שהוא חייב בכבודו, אם אותו אדם אמר לו שלום.
לשאר בני אדם, לא יענה שלום גם אם הם פנו אליו באמירת שלום.

והרמב"ן ז"ל מנה בחשבון המצוות קרית שמע ביום מצוה אחת ובלילה מצוה אחרת, לפי שזמנה של זו לא זמנה של זו, וזו אינה מעכבת זו.

שאלות חזרה על מצווה ת"כ

1. מהי מצוות "קריאת שמע" מדאורייתא ומהי המצווה מדרבנן?
2. המקור בתורה למצוות קריאת שמע הוא מהפסוק "ובשכבך ובקומך". הסבר מהו זמן שכיבה ומהו זמן קימה?
3. ***וכענין שכתוב: ושכבתם ואין מחריד, וכן לא ישכב עד יאכל טרף*** מה מוכיח ספר החינוך משני פסוקים אלו? הסבר את ההוכחה.
4. הסבר את ההוכחה הנוספת של ספר החינוך לכך שזמן קריאת שמע של ערבית הוא כל הלילה?
5. במסכת ברכות נאמר: "מאימתי זמן קריאת שמע של ערבית? משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן" – מהו הזמן שממנו ניתן להתחיל לקיים מצוות קריאת שמע של ערבית ומתי מסתיים זמן זה?
6. מדוע בניגוד לשכיבה שהיא כל הלילה קבעו חז"ל שקימה היא רק עד ג' שעות?
7. כיצד יעשה מי שלא קרא קריאת שמע של שחרית עד סוף ג' שעות?
8. הסבר את טעמה של מצוות קריאת שמע.
9. כיצד מוסבר על פי הטעם הנ"ל שצריך לקרוא קריאת שמע גם ביום וגם בלילה?
10. מדוע קבעו חז"ל שאם לא כיוון לפחות בפסוק ראשון לא יצא ידי חובה?
11. מהי הכוונה שצריך לכוין?
12. מה נאמר על מי שמאריך במילה "אחד"?
13. על מה צריך להקפיד כשמאריכים במילה "אחד"?
14. מה צריך לכוין כשמאריכים במילה "אחד"?
15. מהו הנושא של כל אחת מפרשיות קריאת שמע?
16. ***על כל פנים אם יש דעת בו.*** הסבר את דברי ספר החינוך ואת ההקשר בו נאמרו.
17. מהן הברכות שתקנו חז"ל לפני ואחרי אמירת קריאת שמע?
18. מי תיקן את ברכות קריאת שמע?
19. על מה צריך להקפיד בזמן שקורא קריאת שמע?
20. מה דינו של מי שקרא קריאת שמע ולא השמיע לאזנו? פרט!
21. "צריך לדקדק באותיותיה" – הסבר והדגם הלכה זו!
22. אדם הקורא קריאת שמע, מתי יאמר שלום לאדם אחר ומתי יענה שלום לאדם אחר?
23. מדוע נשים פטורות מאמירת קריאת שמע?
24. מי סובר שמצוות קריאת שמע היא למעשה שתי מצוות במנין המצוות ומדוע?

מצוה תקכט -

שלא להשחית אילני מאכל במצור וכן כל השחתה בכלל הלאו

המקור בתורה - דברים פרק כ

כִּי תָצוּר אֶל עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא תַשְׁחִית אֶת עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃ רַק עֵץ אֲשֶׁר תֵּדַע כִּי לֹא עֵץ מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל הָעִיר אֲשֶׁר הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃

הגדרת המצוה - אסור להשחית עצי פרי, וגם כל דבר אחר, שלא לצורך

שנמנענו מלכרות האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשי העיר ולהכאיב לבותם, ועל זה נאמר [דברים כ', י"ט], לא תשחית את עצה וגו' ואותו לא תכרות. וכמו כן נכנס תחת זה הלאו שלא לעשות שום הפסד, כגון לשרוף או לקרוע בגד או לשבר כלי לבטלה, ובכל ענינים אלו ובכל כיוצא בם שיהיה בהם השחתה יאמרו זכרונם לברכה תמיד בגמרא [קידושין ל"ב ע"א] והא קא עבר משום בל תשחית.

עונש מלקות -רק על השחתת עצי פרי, כל השחתה אחרת - מכת מרדות

ומכל מקום אין מלקין אלא בקוצץ אילני מאכל שהוא מפורש בכתוב, אבל בשאר ההשחתות מכין אותו מכת מרדות.

טעם המצוה - להרגיל את נפש האדם לאהוב את הטוב ולהתרחק מהרע

שורש המצוה ידוע, שהוא כדי ללמד נפשנו לאהוב הטוב והתועלת ולהדבק בו, ומתוך כך תדבק בנו הטובה ונרחיק מכל דבר רע ומכל דבר השחתה, וזהו דרך החסידים ואנשי מעשה אוהבים שלום ושמחים בטוב הבריות ומקרבים אותן לתורה, ולא יאבדו אפילו גרגר של חרדל בעולם, ויצר עליהם בכל אבדון והשחתה שיראו, ואם יוכלו להציל יצילו כל דבר מהשחית בכל כחם, ולא כן הרשעים אחיהם של מזיקין שמחים בהשחתת עולם והמה משחיתים, במדה שאדם מודד בה מודדין לו, כלומר בה הוא נדבק לעולם, וכענין שכתוב [משלי י"ז, ה'], שמח לאד לא ינקה רע, והחפץ בטוב ושמח בו נפשו בטוב תלין לעולם, זה ידוע ומפורסם.

איסור השחתה - רק כשאין בזה תועלת

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [ב"ק צ"א ע"ב] שלא אסרה תורה שלא לקוץ אילני מאכל אלא בקוצץ אותם דרך השחתה, אבל ודאי מותר לקוץ אותם אם ימצא בדבר תועלת, כגון שיהיו דמי אותו העץ יקרים וזה רצה למוכרו, או לסלק בקציצתן נזק כגון שהיה מזיק אילנות אחרים טובים ממנו, או מפני שמזיק בשדות אחרים, בכל צדדין אלו ובכל כיוצא בו מותר.

אילן סרק - מותר לכרות אפילו שלא לצורך

וכל אילן סרק אמרו זכרונם לברכה [שם] שמותר לקוץ ואפילו בשאינו צריך לו,

אילן מאכל שאין בו תועלת מותר לכרות

וכל אילן מאכל שהוא זקן מאד עד שאינו עושה אלא מעט פירות שאין ראוי לטרוח בו בשבילן, ואמרו זכרונם לברכה בזית כל שהיא עושה פחות מרובע זיתים מותר לקוץ אותה, ובדקל שיעשה פחות מקב תמרים.

המשחית מתוך כעס כעובד עבודה זרה

ודרך כלל אסרו זכרונם לברכה לעשות כל דבר של השחתה, והמשחית שום דבר מתוך חמה אמרו עליו [שבת ק"ה ע"ב] שהוא כעובד עבודה זרה, שכן דרכו של היצר הרע היום אומר לו עשה כן ואם יאמין אותו למחר יאמר לו לך עבוד עבודה זרה, כלומר שכל אדם חייב לגעור ביצרו ולכבוש תאותו עד שיגביר נפש המשכלת על נפש המתאוה עד שתהיה לה לאמה והיא גברת לעולם ועד.

כעס המטרה לחנק – מותר המנאי שאינו משחית

ואמנם הביאו בגמרא [שם] מעשים בקצת החכמים שמראים עצמן כעוסים כדי ליסר בני ביתם ולזרזן ומשליכין מידם שום מאכל או שום דבר, ומכל מקום השגחתם היתה בהם לעולם שלא ישליכו דבר שיהא נשחת בזה. ויתר פרטי המצוה בבבא בתרא פרק שני.

ונוהג איסור זה בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

שאלות חזרה על מצוה תקכ"ט

1. עיין במקור של המצווה בתורה. על מה בלבד, נאמר האיסור להשחית בפסוק?
2. ***וכמו כן נכנס תחת זה הלאו שלא לעשות שום הפסד***
   על פי ספר החינוך, מה עוד כלול באיסור "בל תשחית"?
3. מהו ההבדל בענישה בין מה שנאסר במפורש בפסוק לבין יתר הדברים שנאסרו בהשחתה?
4. מהו טעם המצווה?
5. על אלו שלושה דברים מקפידים החסידים בהקשר של איסור בל תשחית?
6. ***במידה שאדם מודד מודדין לו***
   הסבר את הציטוט ואת ההקשר בו נאמר.
7. ***"שמח לאד לא ינקה רע, והחפץ בטוב ושמח בו נפשו בטוב תלין לעולם"***
   הסבר את הפסוק המצוטט בספר החינוך ואת ההקשר בו צוטט.
8. מהו הכלל ההלכתי באיסור השחתה?
9. כתוב שלוש דוגמאות למצבים בהם מותר לקצוץ אילן המצמיח פרות.
10. מתי מותר לקצוץ אילן סרק?
11. אילן זקן:
    א. מדוע מותר לקצוץ אילן זקן?
    ב. על פי העיקרון המתיר לקצוץ אילן זקן, החל ממתי מותר לקצוץ עץ זית ועץ דקל?
12. מה נאמר על מי שמשחית חפצים מתוך כעס?
13. כיצד מסביר ספר החינוך את ההתייחסות החמורה של חז"ל למי שמשחית חפציו מתוך כעס?
14. מהו הכלל לחיים שלומד מכאן ספר החינוך?
15. ***עד שיגביר נפש המשכלת על נפש המתאוה עד שתהיה לה לאמה והיא גברת לעולם ועד.***
    הסבר את דברי ספר החינוך ואת ההקשר בהם נאמרו.

16. באיזה מצבים מותר לאדם לעשות עצמו ככועס?
17. על מה צריך להקפיד גם במצבים אלו?

מצוה תלא - מצות אהבת הגרים

המקור בתורה – דברים פרק י' פס' י"ט

וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

הגדרת המצווה – הביטוי המעשי של אהבת הגר הוא בכך שלא מצערים אותו ומסייעים לו בכל מה שיצטרך

שנצטוינו לאהוב הגרים, כלומר שנזהר שלא לצער אותם בשום דבר, אבל נעשה להם טובה ונגמול אותם חסד כפי הראוי והיכולת.

גר – כל מי שקיבל עליו את הדת היהודית ועבר תהליך גיור

והגרים הם כל מי שנתחבר אלינו משאר האומות שהניח דתו ונכנס בדתנו, ועליהם נאמר [דברים י', י"ט] ואהבתם את הגר כי גרים הייתם.

גר = יהודי ובכל זאת נאמר בו ציווי מיוחד של אהבה מעבר לציווי הכולל של "ואהבת לרעך כמוך"

ואף על פי שיכללהו כמו כן הציווי בישראל, שנאמר עליו ואהבת לרעך [מצוה רמ"ג], שהרי גר צדק בכלל רעך הוא, הוסיף לנו השם בו מצוה מיוחדת לו באהבתו.

דוגמא נוספת – אסור לראות גר כחלק מהאיסור הכולל של איסור אונאה ואעפ"כ נאמר איסור מיוחד על הונאת הגר

וכמו כן הדבר במניעה מלרמות אותו, שאף על פי שהיה בכלל ולא תונו איש את עמיתו [מצוה של"ח], הוסיף לנו הכתוב בו מניעה מיוחדת לו באמרו וגר לא תונה [מצוה ס"ג], ואמרו בגמרא [ב"מ נ"ט ע"ב] שהמאנה הגר עובר משום לא תונו וגו', ומשום וגר לא תונה, וכמו כן מבטל מצות ואהבת לרעך, ומצות ואהבתם את הגר.

טעם המצווה – כחלק מהרצון של ה' לנטוע בנו את מידת החסד והרחמים

משרשי המצוה. כי השם בחר בישראל להיות לו לעם קדוש ורצה לזכותם[75], ולכן הדריכם וציום על דרכי החנינה והחמלה, והזהירם להתעטר בכל מדה חמודה ויקרה למצוא חן בעיני כל רואיהם, ויאמרו עם ה' אלה.

הגר שעזב את משפחתו ובאו כדי להצטרף לעם ישראל ראוי לאהבה מיוחדת

וכמה היא דרך נעימות וחמדה להתחסד ולגמול טובה לאשר הניח אומתו וכל משפחת בית אביו ואמו ויבא לחסות תחת כנפי אומה אחרת באהבתו אותה ובבחירתו באמת ושנאת השקר,

[75] חזרה נוספת על העיקרון: "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות

ובהיותנו זוכים למדות טובות הללו תחול טובת האל עלינו ותדבק בנו, ושום דבר לא תמנענו ממנו, כי הטובה תתפשט בטובים והפכה ברעים[76].

אסור להזכיר לגר את עברו

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [שם נ"ח ע"ב] שלא יאמר אדם לגר זכור מעשיך הראשונים, ומה שאמרו [סנהדרין צ"ד ע"א] גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באנפיה[77], וכל זה שלא לצערו בשום ענין. והפלגת האהבה שהפליגו בהם עד שאמרו שהשוה הכתוב אהבתם לאהבת המקום, שבהם נאמר ואהבתם, ובאהבת המקום ואהבת, כמו שכתבתי בסדר משפטים לא תעשה ו' [מצוה ס"ג]. ויתר פרטיה במדרשות ובמקומות כגמרא.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

כיצד עוברים על מצווה זו?

מצער הגרים, אינו מסייע להם, מזלזל בכבודם בפלל שהם גרים

ועובר עליה ומצער אותם או שמתרשל בהצלתם או בהצלת ממונם או שמקל בכבודם מצד שהם גרים ואין להם עוזר באומה, ביטל עשה זה. ועונשו גדול מאד, שהרי בכמה מקומות הזהירה תורה עליהם.

מאמצווה זו יש ללמוד לרחם ולסייע לכל אדם הנמצא רחוק מאולדתו כי גר זה עם כל אדם שאינו באולדתו

ויש לנו ללמוד מן המצוה היקרה הזאת לרחם על אדם שהוא בעיר שאינה ארץ מולדתו ומקום משפחת אבותיו, ולא נעביר עליו הדרך במצאנו אותו יחידי ורחקו מעליו עוזריו, כמו שאנו רואים שהתורה תזהירנו לרחם על כל מי שצריך עזר, ועם המדות הללו נזכה להיות מרוחמים מהשם יתברך, וברכות שמים ינוחו על ראשנו.

ראה למצוות אהבת הגר הכללית – גם עם ישראל היו גרים בארץ מצרים. גרים = אינם בארץ אולדתם

והכתוב רמז טעם הציווי באמרו כי גרים הייתם בארץ מצרים, הזכיר לנו שכבר נכוינו בצער הגדול ההוא שיש לכל איש הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נכריה, ובזכרנו גודל דאגת הלב שיש בדבר וכי כבר עבר עלינו והשם בחסדיו הוציאנו משם, יכמרו רחמינו על כל אדם שהוא כן.

---

[76] חזרה על העיקרון: "אחר הפעולות יימשכו הלבבות"

[77] גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמא באנפיה – גר, עד עשרה דורות (כלומר: אבות אבותיו היו גרים) אסור לבזות גוי בפניו כי זה מצער אותו שהרי שורשיו הם בגויים

שאלות חזרה על מצווה תלא

1. מהו הביטוי המעשי של מצוות אהבת הגר? (שלילי וחיובי)
2. מהו גר עליו מדברת התורה ומהו גר בהגדרה כללית?
3. מה מיוחד בכך שהתורה כתבה שיש מצווה לאהוב את הגר? כתוב דוגמא נוספת להתייחסות זו של התורה אל הגר. נמק!
4. על מה עובר מי שמאנה את הגר? (ארבע מצוות)
5. מהו טעם מצווה זו?
6. מדוע יש מצווה מיוחדת לאהוב את הגר?
7. באיזה אופן במיוחד אסור לצער את הגר? שני דברים
8. לאיזו אהבה השוה הכתוב את אהבת הגר? מהיכן למדים השוואה זו?
9. כיצד עוברים באופן מעשי על מצוות אהבת הגר?
   א. הגדר את מהות האיסור באופן מדויק.
   ב. כתוב 4 דוגמאות.
10. ***ויש לנו ללמוד מן המצוה היקרה הזאת*** מה צריך ללמוד ממצוות אהבת הגר?
11. במה יזכה אדם שיש בו את מידת הרחמים?
12. כיצד ניתן להבין מהפסוק שהתורה התכוונה במצוות אהבת הגר גם לגר בהגדרה כללית?

מצווה תל"ג - מצות תפלה[78]

המקור בתורה – עבודה זו תפילה

אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ <u>תַעֲבֹד</u> (דברים פר' י')

אַחֲרֵי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמֹרוּ וּבְקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ וְאֹתוֹ <u>תַעֲבֹדוּ</u> (דברים פר' י"ג)

לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם וּ<u>לְעָבְדוֹ</u> בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם : (דברים פר' י"א)

<u>וַעֲבַדְתֶּם</u> אֵת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם (שמות פר' כ"ג)

הגדרת המצווה – עבודת ה' זו תפילה

לעבוד את השם, שנאמר [דברים י', כ'], אותו תעבוד, ונכפלה זאת המצוה כמה פעמים, שנאמר [שמות כ"ג, כ"ה], ועבדתם את ה' א-להיכם, ובמקום אחר אומר [דברים י"ג, ה'], ואותו תעבודו, ובמקום אחר ולעבדו בכל לבבכם [שם י"א, י"ג]. וכתב הרמב"ם ז"ל [בספר המצוות],[79] אף על פי שמצוה זו היא מהמצוות הכוללות, כלומר שכוללות כל התורה, כי עבודת הא-ל תכלול כל המצוות, יש בזו כמו כן פרט, והוא שיצונו הא-ל להתפלל אליו, וכמו שאמרו בספרי [פיסקא דוהיה אם שמוע], ולעבדו בכל לבבכם, אי זו היא עבודה שבלב, זו תפלה. ובמשנתו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמרו, מנין לעיקר תפלה בתוך המצוות, מהכא, את ה' א-להיך תירא ואותו תעבוד.

טעם המצווה – הקב"ה ציווה עלינו להתפלל כדי שנהיה ראויים לאילו הקשותינו

משרשי המצוה מה שהקדמתי הרבה פעמים כי הטובות והברכות יחולו על בני אדם כפי פעולותם וטוב לבבם וכושר מחשבותם, ואדון הכל שבראם חפץ בטובתם והדריכם והצליחם במצוותיו היקרות שיזכו בהן, והודיעם גם כן ופתח להם פתח באשר ישיגו כל משאלותיהם לטוב, והוא שיבקשו ממנו ברוך הוא אשר בידו ההסתפקות והיכולת כל חסרונן, כי הוא יענה את השמים לכל אשר יקראוהו באמת.

---

[78] הקדמה: בכל המצוות אנו נתקלים בפער בין "הציווי מדאורייתא" להוספות "מדרבנן". לדוגמא. מדאורייתא אסור לכתוב בשבת שתי אותיות. מדרבנן אסור לכתוב גם אות אחת. לפער הזה תהיה משמעות במצבים מסויימים אבל מבחינתנו אין לזה משמעות ביום יום – אנחנו לא כותבים בשבת אפילו אות אחת. בדומה לזה, במצוות התפילה, ספר החינוך דן תחילה בהגדרה של התורה למצוות התפילה והולך בדרכו של הרמב"ם, כפי שיבואר להלן, שמצוות התפילה מהתורה היא להתפלל פעם אחת ביום ללא זמן קבוע וללא נוסח קבוע. חז"ל הם אלה שקבעו שיש להתפלל בנוסח קבוע ושלוש פעמים ביום. מבחינתנו ביום יום, אין לזה השלכה מעשית ואנו מקפידים להתפלל שלוש פעמים ביום על פי נוסח קבוע.

[79] בספר המצוות כותב הרמב"ם בשורש הרביעי: **"שאין ראוי למנות הציוויים הכוללים התורה כולה."**
כלומר: מקומות בהם התורה כותבת ציווי כללי שמתייחס לכל המצוות, ציווי זה לא ייספר במנין המצוות.
לדוגמא: "את חוקותי תשמרו" יש כאן ציווי כללי של התורה לשמור את חוקי התורה. ציווי זה אינו מצוה בפני עצמה. לפי זה זה ניתן היה לחשוב שהציווי "אותו תעבוד" הוא ציווי כללי לעבוד את ה' באמצעות קיום המצוות ואינו מהווה מצוה ספציפית. אבל, הרמב"ם טוען שלמרות שזהו ציווי כללי הוא כולל בתוכו גם ציווי ספציפי <u>לעבוד את ה' דווקא בתפילה</u> ולכן, זוהי מצווה בפני עצמה שנספרת במנין המצוות. ספר החינוך.
הרמב"ן לא קיבל את דעת הרמב"ם ופסק הציווי "אותו תעבודו" אינו מהווה ציווי מיוחד על תפילה אלא מהווה ציווי כללי על עבודת ה' ולכן, לדעתו, מצוות התפילה היא מדרבנן בלבד חוץ משעת צרה כפי שיבואר בהמשך.
ספר החינוך, כידוע, מונה את המצוות כדעת הרמב"ם ולכן הוא כן מונה את התפילה כמצווה מן התורה.
(להלכה אנו פוסקים כדעת הרמב"ן שתפילה מדרבנן)

טעם נוסף – באמצעות התפילה האדם מתחזק באמונתו ובטחונו בקב"ה

ומלבד ההודעה להם בזאת המדה ציום שישתמשו בה ויבקשו ממנו תמיד כל צרכיהם וכל חפצת לבם, ומלבד השגת חפצי לבנו יש לנו זכות בדבר בהתעורר רוחנו וקבענו כל מחשבתנו כי הוא האדון הטוב והמטיב לנו, וכי עיניו פקוחות על כל דרכינו. ובכל עת ובכל רגע ישמע זעקתנו אליו לא ינום ולא יישן שומר ישראל, והאמינו במלכותו ויכלתו מבלי שום צד פקפוק, וכי אין לפניו מונע ומעכב בכל אשר יחפוץ.

<u>קיום מצוות תפילה מדאורייתא – מחלוקת רמב"ם ורמב"ן</u>

רמב"ם – מצווה להתפלל בכל יום פעם אחת (אין לתפילה זמן קבוע)

רמב"ן – מצווה להתפלל בשעת צרה

ואולם אין לנו בתורה בזאת המצוה זמן קבוע לעשותה, ומפני כן מספקים רבותינו בענין, הרמב"ם ז"ל כתב בחבורו הגדול [פ"א מתפלה ה"ב] שמצוה היא להתפלל בכל יום. והרמב"ן ז"ל [בהשגותיו לספר המצוות מ"ע ה'] תפש עליו ואמר שהתורה לא ציותנו להתפלל בכל יום וגם לא בכל שבוע ולא תיחד זמן בדבר כלל, ותמיד יאמרו זכרונם לברכה תפלה דרבנן, והוא כמספק יאמר שהמצוה היא להתפלל ולזעוק לפני הא-ל ברוך הוא בעת הצרה. גם הרמב"ם ז"ל בעצמו כתב שאין מנין התפלות ולא מטבע התפלה מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע ביום מן התורה, אבל מכל מקום חיוב התורה הוא להתחנן לא-ל בכל יום ולהודות לפניו כי כל הממשלה אליו והיכולת להשלים כל בקשה, ע"כ. ומן הדומה כי בהיות עיקר מצות התורה בכך ולא יותר, תקנו זכרונם לברכה למי שהוא במקום סכנה ואינו יכול לעמוד ולכוין תפלה, כדי לצאת ידי חובתו במצות התורה לומר צרכי עמך ישראל מרובין וכו', כמו שבא במסכת ברכות [כ"ט ע"ב].

דיני מצוות תפילה מדרבנן

שלוש תפילות ביום כנגד הקרבנות.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [שם כ"ו ע"ב] שחייב אדם להתפלל שלש פעמים ביום, שחרית ובין הערבים, ובלילה פעם אחת. ואלו השלש תפלות כנגד הקרבנות תקנום[80], שבכל יום היו מקריבים במקדש תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים, ותפלת הערב גם כן תקנו כנגד אברי העולה של בין הערבים שהיו מתאכלין והולכין כל הלילה. ומפני שזאת התפלה של לילה היא כנגד ענין מהקרבנות שאינה חובה, שאם נתאכלה מבעוד יום עולת הערבים לא היה

---

[80] בגמרא במסכת ברכות דף כ"ו ע"ב מובאת מחלוקת בין ר' יוסי לר' יהושע בן לוי. לדעת ר' יוסי "תפילות אבות תקנום" ולדעת ריב"ל התפילות הן כנגד הקרבנות. למעשה אנו מאמצים את שתי הדעות ולדעה שתפילות כנגד הקרבנות ישם השלכות הלכתיות על קביעת זמן התפילה:
ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי: מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות - שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות; ורבי יהודה אומר: עד ארבע שעות, שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות. ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב - שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב; רבי יהודה אומר: עד פלג המנחה, שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה. ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע - שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה
בברייתא הנ"ל נאמר "תפילת הערב אין לה קבע" ואחד ההסברים למשפט זה הוא שתפילת ערבית הינה רשות. למעשה זוהי מחלוקת בין רבן גמליאל הסובר שתפילת ערבית חובה לר' יהושע הסובר שתפילת ערבית רשות. ספר החינוך פוסק שעקרונית תפילת ערבית רשות כיוון שגם במקדש לא הקריבו בקביעות אברים ופדרים, אבל למעשה תפילת ערבית חובה כיוון שכך קיבלו על עצמם כל ישראל.

מתאכלת בלילה, אמרו זכרונם לברכה גם כן [שם כ"ז ע"ב] שתפלת הערב רשות היא, אם יהיה פנאי לאדם וימצא לעצמו נחת להתפלל יתפלל, ואם לאו לא יתפלל ואין עליו אשם בכך. ואף על פי כן נהגו ישראל היום בכל מקום להתפלל תפלת הערב בקבע בכל לילה, ואחר שקבלוה עליהם דרך חובה חייב כל אחד מישראל להתפלל אותה על כל פנים.

משבת ומוצאי שבת מתפללים גם תפילת מוסף ביום הכיפורים תפילת נעילה

וכמו כן תקנו זכרונם לברכה בשבתות ובמועדים תפלה רביעית והיא הנקראת תפלת מוסף, והיא כנגד הקרבן שהיה נוסף במקדש בזמן שהיה קיים. ועוד תקנו תפלה חמישית ביום הכפורים לבד לרוב קדושת היום ובעבור היותו יום סליחה וכפרה לכל, והיא הנקראת תפלת נעילה.

נוסח התפילות תוקן על ידי עזרא ובית דינו

וכל נוסח התפלות עזרא ובית דינו תקנום. ובימי החול תקנו להתפלל שמונה עשרה ברכות הידועות בכל פנות ישראל, מלבד ברכת המינין שתקן שמואל הקטן בהסכמת רבן גמליאל ובית דינו, כדאיתא במגילה [י"ז ע"ב],

מבנה תפילת עמידה – שבח, שאילת צרכים, הודאה

ומהן שלשה מספרות שבח השם ושלשה הודאה לפניו, ושתים עשרה שנכלל בהם שאלת צורך כל איש מישראל, והם זכרונם לברכה סדרום כסדר שהם סדורות היום בפי כל ישראל, השלש ראשונות בשבח השם, ובאמצעיות בבקשת צרכים, ואחרונות בהודאת האל על כל הטובה שעושה עמנו ברוך הוא. ואחר כך לזמן רב נשכח כיוון סדורם, ושמעון הפקולי[81] ידע אותם והסדירם על הסדר המכוון כמו שסדרום עזרא ובית דינו, לשאול תחלה דעת, כי הוא ראש ואב לכל הקניינים שאם אין דעת אין כלום, ואחר כך תשובה וכו', כמו שהם מסודרות.

משבת ומוצאי – תפילת עמידה קצרה של שבע ברכות כדי לא להטריח את הציבור

ובשבתות וימים טובים כדי שלא להטריח הצבור ביום שמחתם תקנו להתפלל בהם שבע ברכות לבד, שלש ראשונות ושלש אחרונות, וברכה אחת באמצע שמזכירין בה ענין היום, כל מועד ומועד ושבת כפי ענינו.

ראש השנה – תפילת עמידה של תשע ברכות מלכויות, זכרונות ושופרות

זולתי ביום טוב של ראש השנה שיש במוסף שלו תשע ברכות, שלש ראשונות ושלש אחרונות, ושלש אחרות שהן מלכיות זכרונות ושופרות, הכל כמו שמקובל בפי כל ישראל גם בפי התינוקות, אין צורך לאריכות בדברים אלו.

---

[81] לדעת ספר החינוך עזרא ובית דינו תקנו את נוסח תפילת עמידה בתחילת תקופת בית שני. דעה זו עומדת בסתירה לנאמר בגמרא במסכת ברכות: "**תנו רבנן: שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה.**" על פי דברי הגמרא תפילת העמידה נוסחה לאחר חורבן בית שני, על ידי שמעון הפקולי. הפתרון של ספר החינוך הוא, שעזרא ובית דינו אכן תקנו את נוסח תפילת העמידה אבל במהלך הדורות נוסח התפילה נשכח כיוון שלא היו סידורים וגם עיקר עבודת ה' הייתה בהקרבת הקרבנות במקדש. לאחר החורבן עיקר עבודת ה' עוברת לבית הכנסת בתפילה ולכן היה צורך לנסח מחדש את מה שנשכח.

האם ניתן לצאת ידי חובת תפילת עמידה על ידי שליח הציבור[82]?

<u>כל יום – שליח ציבור מוציא ידי חובה רק את מי שאינו בקיא בנוסח התפילה</u>

<u>ראש השנה – שליח הציבור מוציא ידי חובה את כולם</u>

ואולם יש לך לדעת כי בתפלת מוסף ראש השנה יש דין מחודש משאר תפלות ששליח צבור מוציא בהן הבקי ושאינו בקי, ובשאר הימים אינו מוציא הבקי, כן תמצא הענין אם תזכה ללמוד על דרך האמת.

כוונת הלב בתפילה – אם לא כיוון בברכה ראשונה לא יצא ידי חובה

וכן מענין המצוה מה שהזהירו אותנו בכוונת הלב הרבה בתפלה, ויותר בברכה הראשונה שאמרו זכרונם לברכה [ברכות ל' ע"ב] שמי שלא כיוון בה מחזירין אותו. וענין הכוונה זו שחייבו בשבילה חזרה היא לפי הדומה, שיתן האדם אל לבו שלפני ה' הוא מתפלל ואליו הוא קורא, ויפנה מחשבתו מכל שאר מחשבות העולם וייחד אותה על זה.

דברים המעכבים את התפילה (מצבים בהם אסור להתפלל)

ומה שאמרו שיש דברים שהם מעכבים את האדם מהתפלל אף על פי שהגיע זמן תפלה, ומהם, טהרת הידים, וכסוי הערוה, וטהרת מקום התפלה, ודברים החופזין אותו, כגון הצריך לנקביו.

דברים הנדרשים לתפילה אך אינם מעכבים

ומה שאמרו שיש דברים שצריך המתפלל להזהר בהן אבל אין מעכבין התפלה בשבילם, ואלו הן, עמידה, ולכוין שיתפלל נוכח המקדש, ושיתקן הגוף, כלומר, שיעמוד ביראה ופחד עיניו למטה ולבו לשמים ומניח ידיו על לבו כעבד העומד לפני רבו, ושיתקן מלבושיו ולא יעמוד לבוש דרך הדיוטות, וישוה הקול לא גבוה יותר מדאי ולא נמוך, ויכרע בברכות הידועות, ואלו הן באבות תחלה וסוף, ובהודאה תחלה וסוף.

זמני התפילות

וזמני התפלות אלו הן, תפלת השחר מהנץ החמה עד סוף שעה רביעית, ומי שעבר והתפלל אחר כן עד חצות יצא ידי חובת תפלה אבל לא חובת תפלה בזמנה. ומי שהתפלל בשעת הדחק, כגון הרוצה להשכים לדרך, תפלת שחרית אחר שיעלה השחר יצא. ותפלת המנחה משש שעות ומחצה ביום עד הערב. ותפלת הערב כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר. וצריך כל אדם להזהר שיתפלל קודם שיתעסק במלאכות אחרות כדי שלא יפשע.

הלכות נוספות

ודין טעה ולא התפלל תפלה אחת שמתפלל שתים מן הסמוכה לה, ודין המתפלל שלא יפסיק בשביל כבוד שום אדם, ואפילו מלך ישראל שואל בשלומו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק תפלתו אם יודע ודאי שהוא מן הנחשים שאינם ממיתין. וכן מענין המצוה מה שאמרו [ברכות ח'

[82] הלכה זו נהגה בעבר. כיום כל אחד מתפלל לחוד ואינו יוצא ידי חובה בחזרת הש"ץ על התפילה.

ע"א] שחייב כל אדם לחזר על כל פנים להיות מתפלל עם הצבור, שתפלת הצבור נשמעת יותר מתפלת יחיד. ויתר פרטי המצוה מבוארים במסכת ברכות בארוכה.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות.

מי שאינו מתפלל

<u>דעת הרמב"ם- מבטל מצוות עשה מן התורה</u>

<u>דעת הרמב"ן – אם לא התפלל בשעת צרה ביטל מצוות עשה</u>

ועובר על זה ועמד יום ולילה בלא תפלה כלל, ביטל עשה זה כדעת הרמב"ם ז"ל, ומי שצר לו ולא קרא אל ה' להושיעו, ביטל עשה זה כדעת הרמב"ן ז"ל, ועונשו גדול מאד שהוא כמסיר השגחת השם מעליו.

שאלות חזרה על מצווה תל"ג

1. מהו המקור מן התורה למצוות התפילה? כיצד למדים ממקור זה שכוונת התורה למצוות התפילה?
2. כותב ספר החינוך: "אף על פי שמצוה זו היא מהמצוות הכוללות, כלומר שכוללות כל התורה"
   א. מהו הקושי שמעלה ספר החינוך ביחס למניית מצוות התפילה במנין המצוות?
   ב. מהי תשובתו של ספר החינוך לשאלה זו ועל מי הוא מסתמך בתשובתו?
   ג. מי חולק וסובר שמצוות התפילה אינה מצווה מדאורייתא ומהו נימוקו לכך?
3. מהם שני הטעמים למצוות התפילה?
4. מתי חובה להתפלל, מדאורייתא, לפי הרמב"ם ולפי הרמב"ן?
5. כתוב במדוייק מהי מצוות התפילה מהתורה לפי הרמב"ם?
6. שלוש תפילות ביום
   א. כנגד מה תוקנו התפילות?
   ב. אלו תפילות הן חובה ואיזו תפילה היא רשות? כיצד דבר זה נגזר מהקורבנות?
   ג. מדוע בימינו גם תפילת הרשות היא במעמד של חובה?
7. מתי מוסיפים תפילה רביעית ומדוע היא חובה?
8. מדוע מוסיפים תפילה חמישית ביום הכיפורים?
9. ניסוח תפילת עמידה.
   א. מי קבע את נוסח התפילה?
   ב. מי קבע את נוסח ברכת המינים?
10. כתוב את מבנה תפילה העמידה. (ג' חלקים)
11. מהי הסתירה לגבי זהות מנסחי תפילת העמידה ומהו הפיתרון לסתירה זו?
12. מתי מתפללים תפילת עמידה קצרה יותר ומדוע?
13. באיזה חג מתפללים תפילת עמידה ארוכה יותר מתפילות העמידה של שבתות וחגים ומדוע?
14. האם ניתן לצאת ידי חובת תפילה על ידי שליח הציבור?
15. מהי ההלכה המיוחדת לגבי תפילת עמידה של מוסף בראש השנה?

16. היכן צריך לכוין בתפילה ומהי הכוונה שצריך לכוין?
17. מהם הדברים המעכבים את התפילה? (מצבים בהם אסור להתפלל – ארבעה דברים)
18. מהם הדברים עליהם צריך להקפיד בתפילה אך אינם מעכבים? (שישה דברים)
19. מהו זמן תפילת שחרית?
20. כתוב שני מצבים בהם מותר להתפלל תפילת שחרית שלא בזמנה? כתוב הבדל עקרוני אחד בין שני המצבים.
21. כיצד יעשה אדם שבטעות (שוגג) לא התפלל תפילה אחת?
22. האם מותר להפסיק באמצע תפילת עמידה לצורך כלשהו? פרט!
23. באיזה מקרה מותר להפסיק באמצע תפילת עמידה ומדוע?
24. מדוע צריך להתאמץ ולהתפלל במנין/ציבור?
25. מתי אדם נחשב כמבטל את מצוות התפילה מדאורייתא? פרט שתי דעות.
26. מה דינו של המבטל את מצוות התפילה ומדוע?

מצוה תצו - שלא להמרות על פי בית דין הגדול שיעמדו לישראל

המקור למצוה מהתורה – דברים פרק י"ז פסוקים ט' – י"ב

כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱ-לֹהֶיךָ בּוֹ׃ וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ וְעָשִׂיתָ עַל פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר ה' וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל׃ וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ אוֹ אֶל הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃

הגדרת המצוה – קבלת סמכותם של חז"ל כמפרשי התורה שבכתב ומורי ההוראה בכל דור

שנמנענו מלחלוק על בעלי הקבלה[83] עליהם השלום ומלשנות את דבריהם ולצאת ממצותם בכל עניני התורה, ועל זה נאמר [דברים י"ז, י"א], לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ואמרו זכרונם לברכה בספרי [כאן], לא תסור וגו', זו מצות לא תעשה.

טעם המצוה – אי אפשר שכל אדם יפרש התורה כהבנתו משתי סיבות:

א. הדבר יביא לריבוי פרושים והתורה תעשה ככמה תורות

ב. חז"ל ותלמידיהם שעמלו רבות בליאוך התורה יודעים לכוין את הפירוש הנכון

משרשי המצוה לפי שדעות בני האדם חלוקין זה מזה לא ישתוו לעולם הרבה דעות בדברים, ויודע אדון הכל ברוך הוא שאילו תהיה כוונת כתובי התורה מסורה ביד כל אחד ואחד מבני אדם איש איש כפי שכלו, יפרש כל אחד מהם דברי התורה כפי סברתו וירבה המחלוקת בישראל במשמעות המצוות, ותעשה התורה ככמה תורות, וכענין שכתבתי במצות אחרי רבים להטות בכסף תלוה בסימן ס"ז [מצוה ע"ח], על כן א-להינו שהוא אדון כל החכמות השלים תורתנו תורת אמת עם המצוה הזאת שצונו להתנהג בה על פי הפירוש האמתי המקובל לחכמינו הקדמונים עליהם השלום. ובכל דור ודור גם כן שנשמע אל החכמים הנמצאים שקבלו דבריהם ושתו מים מספריהם ויגעו כמה יגיעות בימים ובלילות להבין עומק מליהם ופליאות דעותיהם, ועם ההסכמה הזאת נכוין אל דרך האמת בידיעת התורה, וזולת זה אם נתפתה אחר מחשבותינו ועניות דעתנו לא נצלח לכל.

חובה לשאול בקול חכמים עם כאשר הם טועים

ועל דרך האמת והשבח הגדול בזאת המצוה אמרו זכרונם לברכה [ספרי כאן] לא תסור ממנו ימין ושמאל, אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין לא תסור ממצותם, כלומר שאפילו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים אין ראוי לנו לחלוק עליהם אבל נעשה כטעותם,

[83] בעלי הקבלה – חז"ל נקראים בעלי הקבלה כי הם קבלו את מסורת תורה שבעל פה כפי שהועברה מדור לדור ממשה רבינו.

וטוב לסבול טעות אחד ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו שבזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי.

כשיש ויכוח בין החכמים מכריעים לפי הרוב

ומפני ענינים אלה נמסרה כוונת התורה אל חכמי ישראל, ונצטוו גם כן שיהיו לעולם כת מועטת מן החכמים כפופה לכת המרובין מן השורש הזה, וכמו שכתבתי שם במצות להטות אחרי רבים.

תנורו של עכנאי – מכיוון שהתורה צוותה "אחרי רבים להטות" – זו האמת!

ועל דרך ענין זה שעוררתיך בני עליו אפרש לך אגדה אחת שהיא בבבא מציעא בסוף פרק הזהב [נ"ט ע"ב] גבי ההוא מעשה דרבי אליעזר בתנורו של עכנאי המתמהת כל שומעה. אמרו שם, אשכחיה רבי נתן לאליהו וכו'. אמר ליה מה עביד הקדוש ברוך הוא בההיא שעתא, אמר ליה חייך ואמר נצחוני בני, שהיה שמח הקדוש ברוך הוא על שהיו בניו הולכים בדרך התורה ובמצותה להטות אחרי רבים. ומה שאמר נצחוני בני, חלילה להיות נצחון לפניו ברוך הוא, אבל פירוש הדבר הוא על ענין זה. שבמחלוקת הזה שהיה לרבי אליעזר עם חבריו האמת היה כרבי אליעזר וכדברי הבת קול שהכריעה כמותו, ואף על פי שהיה האמת אתו בזה, ביתרון פלפולו על חבריו לא ירדו לסוף דעתו ולא רצו להודות לדבריו אפילו אחר בת קול, והביאו ראיה מן הדין הקבוע בתורה שציותנו ללכת אחרי הרבים לעולם בין יאמרו אמת או אפילו טועים, ועל זה השיב הבורא ברוך הוא נצחוני בני, כלומר אחר שהם נוטים מדרך האמת שרבי אליעזר הוא היה מכוין בזה את האמת ולא הם, והם באים עליו מכח מצות התורה שצויתים לשמוע אל הרוב לעולם, אם כן על כל פנים יש להודות בפעם הזאת כדבריהם שתהיה האמת נעדרת, והרי זה כאילו בעל האמת נצוח.

תנורו של עכנאי - מסכת בבא מציעא דף נט עמוד ב

תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם: אם הלכה כמותי - חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו מאה אמה, ואמרי לה: ארבע מאות אמה: אמרו לו: אין מביאין ראיה מן החרוב. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - אמת המים יוכיחו. חזרו אמת המים לאחוריהם. אמרו לו: אין מביאין ראיה מאמת המים. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - כותלי בית המדרש יוכיחו. הטו כותלי בית המדרש ליפול. גער בהם רבי יהושע, אמר להם: אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה - אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע, ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר, ועדין מטין ועומדין. חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא. - מאי +דברים ל"+ לא בשמים היא? - אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה +שמות כ"ג+ אחרי רבים להטת. - אשכחיה רבי נתן לאליהו, אמר ליה: מאי עביד קודשא בריך הוא בההיא שעתא? - אמר ליה: קא חייך ואמר נצחוני בני, נצחוני בני

החולק על דברי חכמים – אתי עובר על "לא תלא תסור" ואתי חל עליו דין "זקן ממרא" וחייב מיתה[84]

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [סנהדרין פ"ז ע"א] שאף על פי שהעובר על מה שפירשו חכמים בדברי התורה עובר על לאו זה דלא תסור, מכל מקום אין לו לאדם דין זקן ממרא הידוע בגמרא בסוף סנהדרין [פ"ט ע"א] שהוא חייב מיתה עד שיהא חולק על בית דין הגדול, ושיהא הוא חכם שהגיע להוראה סמוך לסנהדרין, ויחלוק עליהם בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, ובין שהוא מיקל והם מחמירין או בהפך ויורה לעשות כהוראתו או יעשה הוא מעשה על פי הוראתו, שנאמר אשר יעשה בזדון, ולא שיורה לבד. אבל אם היה תלמיד שלא הגיע להוראה והורה פטור, שנאמר כי יפלא ממך דבר, מי שלא יפלא ממנו אלא דבר מופלא. וכן אם מצאן חוץ ללשכת הגזית והמרה עליהם פטור, שנאמר וקמת ועלית אל המקום, מלמד שהמקום גורם לו מיתה.

סיכום התנאים הדרושים כדי להחשב "זקן ממרא" ולהתחייב מיתה	
באיזה סוג תלמיד מדובר?	תלמיד שהגיע להוראה ונכנס לתור להיות חבר בסנהדרין
על מי חלק?	בית הדין הגדול (סנהדרין גדולה) בזמן שישבו בלשכת הגזית (בהר הבית ליד המקדש)
באיזה נושא חלק?	הלכה שהעובר עליה במזיד חייב כרת ובשגגה קרבן חטאת (בין אם היקל ובין אם החמיר)
האם מספיק שחלק בויכוח בלבד?	לא! צריך להורות לאחרים לעשות כדעתו או שעשה בעצמו כדעתו

הגדרת "דבר שיש על גדולו כרת"

ובין שחלק עליהם בדבר ממש שיש בזדונו כרת או בדבר המביא לידי דבר שחייבין עליו כרת חייב, כיצד בדבר שיש בזדונו כרת כגון שנחלקו באשה אחת אם היא ערוה או אינה, אם דם זה מטמא או אינו מטמא, אם אשה זו זבה או אינה זבה, אם חלב זה אסור או מותר, וכן כל כיוצא בזה. וכיצד בדבר המביא לידי דבר שיש בו חיוב זה, כגון שנחלקו בעיבור השנה שמביא לידי אכילת חמץ בפסח, וכן אם נחלקו בדין מדיני ממונות שלדברי האחד כדין נטל זה ממון זה מחברו ואם קדש בו האשה מקודשת והבא עליה במזיד ענוש כרת ובשוגג חייב חטאת, ולדברי האחר פטור, וכן בכל ענין שיש להוציא ממון כגון חייבי חרמים וערכים אם חייבים ליתן או אינם חייבים, שלדברי האומר אינם חייבים כל שלקחו מהם גזל ואם קדש בו האשה אינה מקודשת, וכן כל כיוצא בזה. ואפילו חלקו בדיני מכות חייב עליהם, שהרי לדברי האומר אינו חייב מלקות בבית דין חייבים לשלם לו דמי חבלו ובדין יטול מהם תשלומין.

---

[84] בתוך המכלול של היחס כלפי מי שאינו נשמע בקול חכמים ועובר על האיסור "לא תסור" יש הבדל בין אדם רגיל לבין "זקן ממרא". זקן ממרא הוא תלמיד חכם החולק על חכמים ולמרות הכרעת הרוב עומד על דעתו ומורה לעשות כדעתו. היחס כלפיו הרבה יותר נוקשה ואליו מתייחס הפסוק האחרון בפרשייה זו:
וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל הַכֹּהֵן הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ אוֹ אֶל הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל:
דינו של זקן ממרא מבואר במסכת סנהדרין פרק עשירי והדגש הוא על כך שהבעיה המרכזית בזקן ממרא היא בכך שהוא מורה לעשות כדעתו למרות שנדחתה על פי הרוב

דבר שיש בו כרת	
נחלקו באשה אחת אם היא ערוה או אינה	הדיון הוא על אשה קיימה יחסי אישות עם גבר, האם עברו על אחד מאיסורי עריות המפורטים בחומש ויקרא פרק י״ח. אם עברו בזדון חייבים כרת
דם זה מטמא או אינו מטמא	הדיון הוא על אשה שראתה דם, האם הדם מטמא אותה בטומאת נידה או לא. אם היא טמאה ותקיים יחסי אישות זה דבר שיש על זדונו כרת
אם אשה זו זבה או אינה זבה	טומאת זב – כמו במקרה הקודם
חלב זה אסור או מותר	מדין תורה אסור לאכול חלב של בהמה. הדיון הוא על חתיכה, האם היא חלב או שומן (חלב ושומן דומים מאוד במראה החיצוני) האוכל חלב במזיד חייב כרת
דבר המביא לדבר שיש בו כרת	
עיבור שנה	נחלקו אן לעבר את השנה או לא. מחלוקת זו מביאה למחלוקת על מועדו של חג הפסח שהאוכל בו חמץ כרת.
דיני ממונות	אדם נטל כסף מחברו ובכסף זה קידש אשה. הדיון הוא האם הכסף נלקח כדין או לא. המשמעות הנוספת היא האם האשה אכן מקודשת לאותו אדם שקידשה בכסף זה. אם הכסף נקלח כדין האשה מוקדשת ואם לא, האשה אינה מקודשת. לשאלה האם האשה מקודשת או לא יש השלכה של דיני כרת.
דיני מכות (מלקות)	הויכוח הוא האם אדם מסויים קיבל מלקות בצדק או לא. אם קיבל מלקות שלא בצדק חייב בית הדין לפצותו בממון ובממון זה הוא יכול לקדש אשה ושוב תהיה השלכה לדיני נפשות כמו במקרה הקודם.

דין נקן מארא חל רק בזמן שבית המקדש קיים

ההלכה לשמוע בקול חכמים נוהגת בכל דור

ונוהגת מצוה זו לענין זקן ממרא בזמן הבית, ולענין החיוב עלינו לשמוע לדברי חכמינו הקדמונים ואל גדולינו בחכמת התורה ושופטינו שבדורנו נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

ועובר על זה ופורץ גדר בדבר אחד מכל מה שלמדונו רבותינו בפירוש התורה כגון באחת משלש עשרה מדות או בדבר שהוא אסור מהלכה למשה מסיני וכענין שכתבנו בסמוך, עבר על לאו זה מלבד שביטל עשה שבו, אבל אין לוקין על לאו זה לפי שניתן לאזהרת מיתת בית דין בזקן ממרא וכמו שכתבנו.

שאלות חזרה על מצווה תצ"ו

1. מהי הגדרת המצווה?
2. מהם שני טעמי מצווה זו?
3. מדוע מצווה לשמוע בקול חכמים גם כאשר הם טועים? כיצד הלכה זו מתיישבת עם טעם המצווה?
4. על מה אומר ספר החינוך ***"שבזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי*** ומדוע?
5. כיצד יש להכריע כאשר יש מחלוקת בין החכמים? צטט פסוק המורה לעשות כן.
6. בסיפור על תנורו של עכנאי – מדוע, לכאורה, צריך היה לפסוק כדעת המיעוט?
7. בסופו של דבר פסקו החכמים כדעת הרוב. כיצד מבאר ספר החינוך את תגובתו של הקב"ה: "נצחוני בני"?
8. הסבר באופן עקרוני, מהו זקן ממרא ובמה הוא שונה מבחינה עקרונית מסתם אדם החולק על דברי חכמים?
9. מהם ארבעת התנאים הדרושים כדי לחייב זקן ממרא במיתה?
10. כתוב דוגמא לדבר שיש בו כרת ודוגמא לדבר המביא לכרת.
11. מתי נוהג דין זקן ממרא ומתי נוהגת מצוות "לא תסור"?
12. על מה עובר מי שחלק על דברי חכמים (לא זקן ממרא)?
13. מדוע במצווה זו אין עונש מלקות?

ספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה קנ"ג

מצוות קידוש החודש ועיבור שנה – הקדמה

מנין ימות השבוע הוא דבר קבוע מששת ימי בראשית ואינו ניתן לשינוי. בהתאם לזה קדושת היום השביעי היא דבר קבוע שנקבע על ידי הקב"ה בבריאת העולם

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם: וַיְכַל אֱ-לֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱ-לֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱ-לֹהִים לַעֲשׂוֹת: (בראשית פר' ב' פס' א-ג)

בניגוד לכך, קידוש החודש והקביעה, למעשה, מתי חל ראש חודש, מדי חודש בחדשו, נמסר לידי חז"ל:

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: (שמות פר' י"ב פס' א'-ב')

ולמדו חז"ל במסכת ראש השנה: ***החדש הזה לכם... - עדות זו תהא מסורה לכם.***

כלומר: הקביעה מתי חל ראש חודש, על פי מולד הלבנה, נמסר לידי חז"ל – חכמי הסנהדרין.

ההשלכה לכך היא, למעשה, הקביעה מתי יחולו מועדי ישראל. ואכן, התורה מתייחסת לכך שמועדי ישראל, בניגוד לשבת, מקודשים על ידי עם ישראל:

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי:
(ויקרא פר' כ"ג פס' ב')

למעשה, חז"ל מופקדים על קידוש החודש על פי מולד הלבנה ועל עיבור השנה.

קידוש החודש על פי מולד הלבנה

חודש עברי הוא למעשה סיבוב אחד של הירח סביב כדור הארץ. במהלך החודש אנו רואים את הירח במראות שונים. בתחילת החודש הירח מופיע בצורת בננה שמאלית. באמצע החודש הירח מלא ובסופו הוא בצורת בננה ימנית. בנוסף, בתחילת החודש הירח שוקע בתחילת הלילה, זמן קצר אחרי שקיעת החמה. באמצע החודש הירח יזרח כל הלילה ובסופו הוא שוקע מעט לפני השמש.

מדוע? כידוע, כדור הארץ מסתובב על צירו במהלך היממה ובהתאם לזה נקבעות שעות האור והחושך. (השינוי באורך היום והלילה נקבע בהתאם לזוית של השמש שנעה הלוך חזור על ציר של 45 מעלות)

יש לנו, אם כן, שני סיבובים. סיבוב אחד של כדור הארץ סביב עצמו וסיבוב של הירח סביב כדור הארץ. בעיניים שלנו נראה, כמובן, שגם השמש נעה סביב כדור הארץ וכך חשבו כל האסטרונומים של העולם העתיק וימי הביניים עד שגלילאו קבע: "ואף על פי כן נוע תנוע".

אם נרשה לעצמנו לשפוט על פי מראה העיניים, נגלה שהפער בין קצב "סיבוב השמש" בכל יום לעומת הקצב של הירח הוא תשע מעלות. כלומר: כאשר השמש תשקע, לדוגמא, הירח ישקע כמה דקות אחריה. ביום שלאחריו הפער יגדל פי שניים וכן הלאה עד שנראה כאילו הירח מקדים מעט את השמש. בסופו של דבר השמש "תעקוף" שוב את הירח ויתחיל סיבוב חדש. הדבר דומה לשני אנשים שהולכים בסיבוב קבוע בפער קבוע. בכל סיבוב הפער יגדל עד שהמהיר יעקוף את חברו בסיבוב שלם ושוב הם יפגשו.

נקודת המפגש בה השמש "עוקפת" את הירח בסיבוב שלם חלה כל 29 יום וקצת. בנקודת הזמן הזו השמש מסתירה את הירח ולא ניתן לראות את הירח. למחרת כבר נוכל לראות את שקיעת

הירח מעט מאוד אחרי השמש. אם התהליך מתרחש באמצע היום הרי שנוכל, תיאורטית, לראות את הירח שוקע אחרי השמש באותו יום. הסימן לכך היא צורת הבננה שאחרי ההחלפה מתחלפת כיוון שזוית הירח מול השמש מתהפכת.

זהו למעשה "מולד הלבנה" ומכאן מתחיל חודש חדש.

בזמן שבית המקדש היה קיים, היו עדים הולכים למקומות מסוימים שמהם היה ניתן לראות את מולד הלבנה. כמובן שלראות את המולד ביום השלושים היה קשה יותר מיום השלושים ואחד כיוון שהמרחק בין השמש לירח ביום השלושים היה קטן מאוד.

ביום השלושים היו בית הדין מתכנסים וממתינים. אם באו עדי במהלך היום בית הדין הכריזו שהיום ראש חודש ואז היה לנו חודש חסר ויום השלושים כבר היה א' של החודש הבא. אם לא באו עדים עד הלילה יום השלושים הוא נשאר ל' לחודש הקודם וא' יהיה למחרת. כמובן, שיש לזה המון משמעות. למשל בראש חודש סיוון, בהתאם ליום בו יקודש החודש יקבע היום בו יחול חג השבועות באותה שנה.

עיבור השנה

כידוע לכולם, מועדי ישראל חלים בהתאם לעונות השנה. פסח חל תמיד באביב, שבועות בתחילת הקיץ וסוכות בתחילת הסתיו.

לוח השנה העברי בו החדשים נקבעים לפי הירח מונה 354 יום. לעומתו, לוח השנה הכללי שנקבע לפי סיבוב אחד של כדור הארץ סביב השמש, מונה 365 יום. לפי זה חגי ישראל היו צריכים "לזוז" אחורה ולחול כל פעם בעונה אחרת. לדוגמא:

אם היום הראשון של סוכות חל ב27/9 הרי שבשנה הבאה הוא יחול אחד עשר יום מוקדם יותר ב16/9. בשנה שלאחר מכן הוא יחול ב5/9 ובשנה שלאחריה כבר בחודש אוגוסט והחג יזוז לקיץ מסתיו ובהמשך לאביב ולחורף. בדומה לזה גם יתר החגים ינועו.

התורה מצווה:

שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱל-הֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ ה' אֱ-לֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה: (דברים פר' כ"ז פס' א')

חז"ל למדו מכאן שהתורה מצווה עלינו לדאוג לכך שחג הפסח יחול תמיד באביב וממילא, שבועות בקיץ וסוכות בסתיו.

כדי לאזן את הפער שנוצר כתוצאה מהפרש הימים בין שנת חמה לשנת לבנה היו חז"ל מעברים את השנה. בתקופה של שבט/אדר היו החכמים מתכנסים, בוחנים את מצב החורף לפי סימנים ידועים. לדוגמא: היו בודקים את מצב גידולי החקלאות, ובהתאם לכך היו מחליטים האם לעבר את השנה כדי שחג הפסח ידחה בחודש ויצא באביב.

קביעת התאריך בימינו

בעקבות החורבן ויציאת עם ישראל לגלות לא ניתן היה להמשיך לקבוע את לוח השנה על פי מולד הלבנה הן מסיבות הלכתיות והן מסיבות מעשיות. לכן, במהלך המאה הרביעית לספירה תיקן רבי הלל נשיאה (הלל השני) את קביעת לוח השנה על פי חשבון. בהתאם לזה הלוח מתנהל במחזוריות של 19 שנה, כאשר בכל 19 שנה יש 7 שנים מעוברות.. בגלל זה כל אחד מאתנו יגלה שבגיל 19 תאריך הלידה העברי והכללי שלו יחולו באותו יום (במקרים חריגים בהפרש של יום אחד)

מצות עשה קנג - מצוות קידוש החודש

המקור בתורה – שמות פרק י"ב פס' א' – ב'

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר:
הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:

<u>הבנת חז"ל את המצוה ממשמעות הפסוק:</u>

מסכת ראש השנה דף כ"ב עמוד א' - ***החדש הזה לכם... - עדות זו תהא מסורה לכם.***

<u>פירוש רש"י לדברי הגמ'</u>: ***תהא מסורה לכם - <u>לחשובי הדור</u> אני מוסר, שיקבלו העדות ויקדשו החדש***

הגדרת המצוה – בית הדין מצווים לקבוע אתי חל ראש חודש על פי מולד הלבנה

והמצוה הקנ"ג היא שצונו ית' לקדש חדשים ולחשב חדשים ושנים. וזו היא מצות קדוש החדש. והוא אמרו יתעלה (בא יב) החדש הזה לכם ראש חדשים. ובא הפירוש (ר"ה כב א) עדות זו תהא מסורה לכם.

שבת – כל אדם מונה בעצמו את ימי השבוע

ראש חודש – רק על פי קביעת בית הדין הגדול (סנהדרין) בארץ ישראל

כלומר שמצוה זו אינה מסורה לכל איש ואיש כמו שבת בראשית שכל איש ימנה ששה ימים וישבות בשביעי עד כשתיראה לכל איש ואיש הלבנה שיקבע היום ההוא ראש חדש או ימנה מניין תוריי ויקבע ראש חדש או יעיין איחור האביב וזולתו ממה שראוי להסתכל בו ויוסיף חדש, אבל מצוה זו לא יעשה אותה לעולם זולת בית דין הגדול לבד. ובארץ ישראל לבד.

בימינו לא ניתן לקדש את החודש על פי הראיה כי אין סנהדרין

נשאר זה – אחד משורשי המחלוקת עם הקראים

ולכן בטלה הראייה אצלנו היום בהעדר בית דין הגדול כמו שבטלה הקרבת הקרבנות בהעדר המקדש. ובזה יטעו המינין הנקראים בכאן במזרח קראין. וזה הוא שורש גם כן שלא יודו בו גם כן זולתינו מכלל הרבנים והולכים עמהם באפלה חשכה. ודע שהחשבון הזה שנמנה אותו היום ונדע בו ראשי החדשים והמועדים אי אפשר לעשותו אלא בארץ ישראל לבד.

הקראים, הכופרים שבתורה שבעל פה ואינם מקבלים את מסורת חז"ל, טענו שגם כאשר אין סנהדרין ניתן להמשיך ולקדש את החודש על פי הראיה. לכן, כאשר בעם ישראל עברו ללוח המבוסס על חשבון בגלל שלא ניתן עוד לקדש על פי הראיה, המשיכו הקראים (עד ימינו) לקבוע את מועד ראש חודש על פי הראיה.

הרמב"ם רואה במחלוקת זו, מחלוקת עקרונית בגלל שמה שעומד מאחוריה זו ההכרה בסמכות חז"ל.

מאקרים מיוחדים בלבד ניתן לעבר שנה גם על ידי בית דין הסמוך לארץ ישראל

אלא בעת הצורך ובהעדר החכמים מארץ ישראל אז אפשר לבית דין הסמוך בארץ ישראל שיעבר השנים ויקבע חדשים בחוצה לארץ כמו שעשה רבי עקיבא כמו שהתבאר בתלמוד[85] (ברכות סג א יבמו' קכב א). ובזה קושי גדול חזק. והידוע תמיד שבית דין הגדול אמנם היה בארץ ישראל והם יקבעו חדשים ויעברו שנים בפנים המקובלים אצלם ובקבוצם גם כן.

קביעת התאריך בימינו – על פי החשבון שנקבע בזמן שעדיין סנהדרין הייתה בארץ ישראל

ובכאן שורש גדול מאד משרשי האמונה לא ידעהו ולא יתבונן במקומו אלא מי שדעתו עמוקה. וזה שהיותנו היום בחוצה לארץ מונים במלאכת העבור שבידינו ואומרים שזה היום ראש חדש וזה היום יום טוב לא מפני חשבוננו נקבעהו יום טוב בשום פנים אלא מפני שבית דין הגדול שבארץ ישראל כבר קבעוהו זה היום ראש חודש או יום טוב. ומפני אמרם שזה היום ראש חדש או יום טוב יהיה ראש חדש או יום טוב, בין שהיתה פעולתם זאת בחשבון או בראיה. כמו שבא בפירוש (ספר' אמור פ"י) אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם אין לי מועדות אלא אלו, כלומר שיאמרו הם שהם מועדות אפילו שוגגין אפילו אנוסין אפילו מוטעין כמו שבאתנו הקבלה[86]. ואנחנו אמנם נחשב היום כדי שנדע היום שקבעו הם ר"ל בני ארץ ישראל בו ר"ח כי במלאכה הזאת בעצמה מונין וקובעין היום, לא בראיה. ועל קביעתם נסמוך. לא על חשבוננו. אבל חשבוננו הוא לגלויי מילתא. והבין זה מאד.

סנהדרין שתיוסד בחוץ לארץ שלא על פי סמיכת חכמי ארץ ישראל – אינה יכולה לקדש את החודש ולעבר את השנה

ואני אוסיף לך באור. אילו איפשר דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל, חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל, ולא יהיה שם בית דין ולא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנסמך בארץ, הנה חשבוננו זה לא יועילנו אז כלום בשום פנים. לפי שאין לנו רשות שנחשב בחוצה לארץ ונעבר שנים ונקבע חדשים אלא בתנאים הנזכרים כמו שבארנו. כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים (ישעי' ב מיכה ד). וכשיתבונן מי שיש לו שכל שלם לשונות התלמוד בכונה הזאת יתבאר לו כל מה שאמרנוהו ביאור אין ספק בו.

כלל בעיבור השנה – ניתן לעבר רק את החודש הסמוך למועד (חודש אדר)

והנה באו רמזים בכתוב יורו על שרשי המלאכה שיסמכו בהם בידיעת ראשי חדשים ועבור שנים. מזה אמרו (ס"פ בא) ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה. אמרו (מכדרשב"י) מלמד שאין מעברין את השנה אלא בפרק הסמוך למועד.

---

[85] הגמרא במסכת ברכות מתארת ויכוח שהיה בין חכמים לחכם אחר שעיבר שנים וקידש חדשים בגולה. אותו חכם מתגונן וטוען שגם רבי עקיבא עשה כך. החכמים עונים לו שרבי עקיבא היה חריג בזה שגדולתו התורנית יוצאת הדופן וצורך השעה אפשר לו לעשות זאת אך במצב רגיל מקדשים את החודש רק בארץ ישראל.

[86] הקבלה = מסורת חז"ל ממשה רבינו

כלל בקידוש החודש – מקדשין את החודש ביום ולא בלילה

ואמרו (שם) מנין שאין מעברין את החדש אלא ביום ואין מקדשין את החדש אלא ביום תלמוד לומר מימים ימימה.

<u>הלכות נוספות</u>

איבור החודש – חודש שלם

ואמר יתעלה (בא יב) לחדשי השנה, אמרו (מגלה ה א וש"נ) חדשים אתה מחשב לשנים ואי אתה מחשב ימים. והורה שהתוספת בה אמנם יהיה חדש שלם.

ראש חודש הוא יום שלם ולא חלקי יום

ואמר (בהעלותך יא) חדש ימים, אמרו (שם) ימים אתה מחשב לחדש ואי אתה מחשב שעות.

מועדי השנה זמודים לעונות השנה

ואמרו (ראה טז) שמור את חדש האביב הורה כי שנתנו ראוי שנשמור בה פרקי השנה ולכן תהיה שמשית.

שאלות חזרה על מצוות עשה קנ"ג – קידוש החודש

1. כיצד למדו חז"ל את מצוות קידוש החודש מהפסוק "החודש הזה לכם"?
2. מהי הגדרת המצווה?
3. מהו ההבדל העקרוני בין קביעת ימות השבוע לקביעת התאריך?
4. מה כלול במצוות קידוש החודש?
5. מהם שני התנאים הדרושים כדי לקדש את החודש ולעבר את השנה?
6. מדוע, בימינו, לא ניתן לקדש את החודש על פי הראיה?
7. מי טועה במצווה זו ומהי הטעות?
8. מדוע קובע הרמב"ם שמצוות קידוש החודש היא משורשי האמונה?
9. הרמב"ם קובע שמצוות קידוש החודש על פי הראיה ניתנת לקיום בארץ ישראל בלבד. האם ייתכנו מקרים חריגים? נמק!
10. כיצד מקדשים את החודש כאשר לא ניתן לקדש על פי הראיה?
11. מהו הקושי המתעורר מעצם זה שאנו קובעים כיום תאריכים על פי לוח השנה?
12. "אבל חשבוננו הוא לגילוי מילתא" הסבר את דברי הרמב"ם
13. האם סנהדרין שתיוסד בחו"ל יכולה לקדש את החודש על פי הראיה? נמק!
14. איזה חודש מעברים ומהיכן למדו זאת חז"ל?
15. מדוע נקבע שחודש מעובר חייב להיות חודש מלא (שלושים יום)?
16. ***ואמרו חדש ימים, אמרו ימים אתה מחשב לחדש ואי אתה מחשב שעות*** הסבר את דברי הרמב"ם.
17. מה לומדים מהפסוק: "שמור את חודש האביב"?

12. מהיכן למדו חז"ל שמקדשים את החודש ביום ולא בלילה?

13. "ואמרו (ראה טז) שמור את חדש האביב הורה כי שנתנו ראוי שנשמור בה פרקי השנה ולכן תהיה שמשית. " – הסבר את דברי הרמב"ם.